

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ
ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

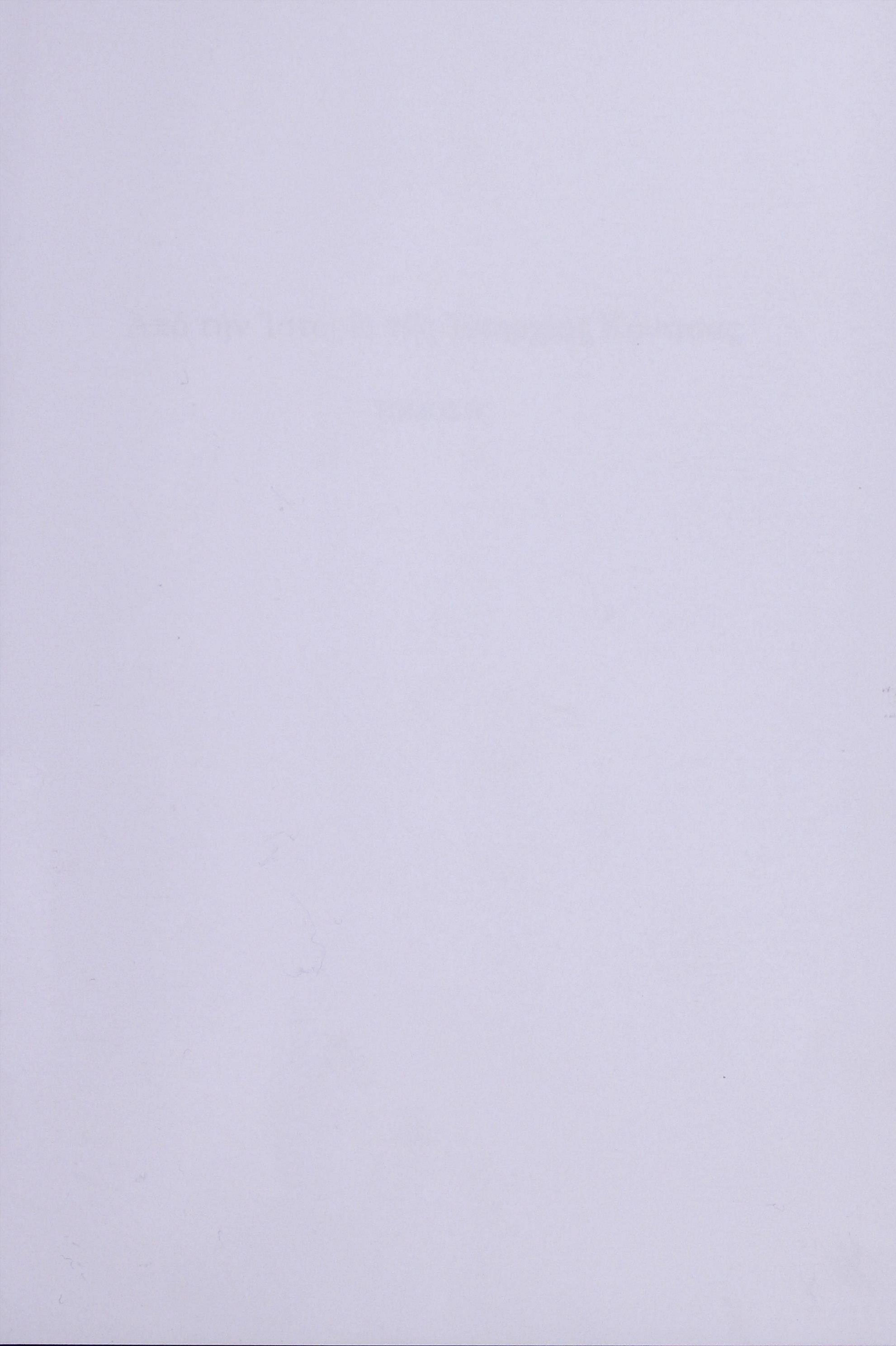
ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β'

ΑΘΗΝΑ 2021

Ο Χαρίλαος Γκούτος γεννήθηκε στό Γανναδιό της Κόνιτσας τό 1941. — Σπούδασε στό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς (1954-56), στό Γυμνάσιο Κόνιτσας (1956-60) και στήν Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνῶν. — Εργάσθηκε ως ύπεύθυνος του Δικαστικοῦ Τμήματος της ἐπιχείρησης «Ε. Γ. Λαδόπουλος Α.Ε.» (1969-70), ως εἰδικός ύπαλληλος 5ου βαθμοῦ στό Υπουργεῖο Γεωργίας (1971-73) και ως δικηγόρος Αθηνῶν (1971-2004). — Έκλέχθηκε διαδοχικά σέ δλες τίς βαθμίδες του Διδακτικοῦ και Έρευνητικοῦ Προσωπικοῦ του Παντείου Πανεπιστημίου μέ εἰδίκευση στό Έργατικό Δίκαιο και στήν Ιστορία του και ἀσκησε τά καθήκοντά του ἀπό τό 1974 μέχρι τό 2008, ὅπότε ἐντάχθηκε στούς Όμοτιμους Καθηγητές. Παράλληλα, δίδαξε τό Έργατικό Δίκαιο σέ Τμήματα μεταπτυχιακῶν σπουδῶν, στήν Άνωτερη Τηλεπικοινωνιακή Σχολή, στήν Σχολή Αξιωματικῶν Χωροφυλακῆς και σέ σεμινάρια μετεκπαίδευσης. — Διετέλεσε μέλος πολλῶν συλλογικῶν ὄργάνων του Παντείου Πανεπιστημίου, διευθυντής του νομικοῦ περιοδικοῦ «Έργατικά Χρονικά» (1975-81), μόνιμος συντάκτης του 15θήμερου περιοδικοῦ «Δελτίον Έργατικῆς

Άπό τήν Ιστορία τῆς Ἐπαρχίας Κόνιτσας

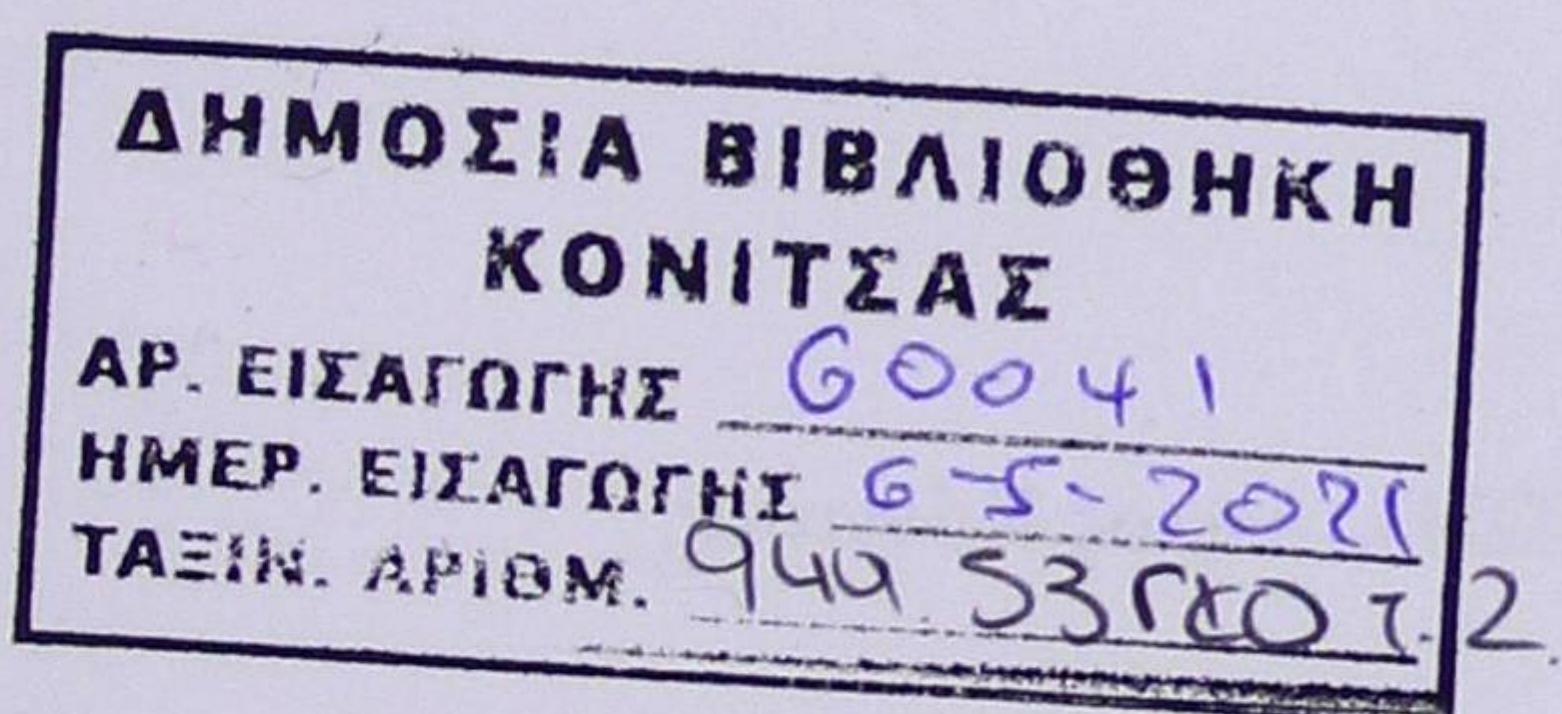
ΤΟΜΟΣ Β'

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ
ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β'

ΑΘΗΝΑ 2021

ISBN: 978-618-5259-76-1

Copyright © Έκδόσεις «ΛΕΙΜΩΝ», Δήμος Κόνιτσας

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Νικηταρά 2-4, 106 78 Αθήνα

Τηλ/Fax: 210-32.27.323

e-mail: ekd.limon@gmail.com

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ:

Όδός Κονοπισοπούλου 32, Αθήνα 115 24

Τηλ. 210-6925471, κιν. 6976572746

*Στούς γηγενεῖς εὐεργέτες
καί
Στούς συμμαθητές μου*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ κ. ΠΑΝ. ΚΑΜΗΛΑΚΗ

Μέ ίδιαίτερη εύχαριστη προλογίζω τό άνά χεῖρας νέο συγγραφικό πόνημα τοῦ Χαρίλαου Γ. Γκούτου, διακεκριμένου θεράποντα τοῦ Έργατικοῦ Δικαίου και τῆς Ιστορίας του, όμοτιμου καθηγητῆ στό Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ό συγγραφέας, έδω και σαράντα χρόνια και προπαντός τήν τελευταία είκοσιετία, έχει γίνει παθιασμένος, θά μποροῦσε νά πεῖ κανείς, έρευνητής τοῦ παρελθόντος «τοῦ τόπου του και τοῦ καιροῦ του», τῆς ιστορίας και τοῦ πολιτισμοῦ τῆς έπαρχίας Κόνιτσας. Πρόκειται γιά έπιμονη και έπιμοχθη προσπάθεια, πού συνεχίζεται πάντοτε μέ τόν ίδιο έρευνητικό και πατριδογνωστικό οίστρο και μέ άσταμάτητο κέφι, ίδιως μετά τήν ἀπαλλαγή του ἀπό τά διδακτικά και ἄλλα καθήκοντά του στό πανεπιστήμιο, ἀπό τό όποιο ἀποχώρησε λαμβάνοντας τόν τίτλο τοῦ όμοτιμου καθηγητῆ. Ἔτσι, έδω και χρόνια δημοσιεύει τουλάχιστον ἕνα ἔως και δέκα μελετήματα και ἄρθρα ἥ και κάποιο αὐτοτελές βιβλίο ἐτησίως, διότι γνωρίζει ἀπό τήν μακροχρόνια έρευνητική και συγγραφική του ἑνασχόληση μέ τήν περιοχή ὅτι ἡ έπαρχία Κόνιτσας, σέ ἐπίπεδο τοπικῆς ιστορίας και πολιτισμοῦ, δέν έχει μελετηθεῖ συστηματικά και συνθετικά, παρά μόνο ὡς πρός πλευρές και θέματα περιόδων, χωρίς συνολική ἀντιμετώπιση τοῦ ιστορικοῦ και πολιτισμικοῦ παρελθόντος της.

Και ἀπλό ξεφύλλισμα τοῦ νέου τόμου ἀρκεῖ γιά νά διαπιστώσει κανείς ὅτι περνᾶ ἀπό μπροστά του ἔνας όλόκληρος κόσμος προσώπων και πραγμάτων, γεγονότων και στοιχείων τοῦ τοπικοῦ πολιτισμοῦ. Πρόκειται γιά τόν νεότερο πολιτισμό τῆς ἀκριτικῆς έπαρχίας τῆς Κόνιτσας, ὁ όποῖος μελετᾶται ἔδω συστηματικά, στήν ιστορική του κυρίως διάσταση και λιγότερο στήν λαογραφική, οἰκονομική κ.ἄ., μέ πολλές ἐπί μέρους παραμέτρους του.

Τό βιβλίο στήν άρχη άναφέρεται σέ θέματα οίκονομικής ιστορίας και λαογραφίας (ύλικοῦ πολιτισμοῦ) μέ σαφεῖς και ἔξακριβωμένες πληροφορίες γιά τις γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες στήν Βόρεια Πίνδο και εἰδικότερα στήν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας κατά τήν τουρκοκρατία, μέ ἔνταξη ὅλων τῶν παραγωγικῶν και ἐπαγγελματικῶν δραστηριοτήτων σέ σαφῆ περιοδολόγηση και μέ παράθεση γιά τήν περίοδο 1770-1913 λεπτομερῶν στοιχείων σχεδόν γιά κάθε χωριό της. Μετά τήν ἀνάλυση τοῦ πρωτογενῆ τομέα, ὅπου ὁ λόγος και γιά τό κυνήγι και τήν ποτάμια ἀλιεία, ὁ συγγραφέας ἔξετάζει τίς ἀσχολίες τῶν Κονιτσιωτῶν στόν δευτερογενῆ τομέα, ὅπως ἡ σηροτροφία ἀπό τόν 19ο αἰώνα, ἡ ύλοτομία, μέ ἡ χωρίς χρήση νεροπριόνων, ἡ ύδροκίνηση πού εἶχε μεγάλη ἀνάπτυξη και παράδοση στήν περιοχή (νερόμυλοι, ντριστέλες ἡ νεροτριβές, μαντάνια ἡ υδροκοπανιστήρια, ταμπακόμυλοι, νεροπριόνια, βυρσοδεψεῖα) μέ παράθεση χρονολογημένων στοιχείων γιά διάφορα Κονιτσιώτικα χωριά, ἡ οίκιακή ύφαντουργία κ.ἄ. Ἀπό τόν τομέα τῶν ύπηρεσιῶν γίνεται λόγος γιά τά παρόδια χάνια, τά ἐμπορικά καταστήματα κ.λπ., καθώς και γιά τίς ἀσχολίες τοῦ σύνοικου στοιχείου τῶν γύφτων.

Ἀκολούθως ἔξετάζονται σημαντικά θέματα κοινωνικής ιστορίας και λαογραφίας: Πρῶτα ἡ μετανάστευση, ἡ ὅποια σημάδεψε καθοριστικά τήν ιστορία και τόν πολιτισμό τῆς ἐπαρχίας και παρουσιάζεται μέ τά αἴτιά της, τήν ἀνάλυση περιπτώσεων μεταναστεύσεως και παράθεση στοιχείων ἀνά χωριό. Ἐπειτα, στοιχεῖα γιά ἄλλα ἐπαγγέλματα, πού ἀσκοῦνταν στήν ἵδια ἐπαρχία ἡ ἄλλοῦ ἀπό Κονιτσιῶτες, μέ προσωπογραφικές και χρονικά προσδιορισμένες πληροφορίες, πού πλουσιοπάροχα παραθέτει ὁ συγγραφέας, ἰδίως γιά ἐπιχειρηματίες, εὐεργέτες και κληρικούς διαφόρων βαθμῶν. Ἐπόμενες θεματικές ἐνότητες τοῦ βιβλίου (ὅπως ἡ 4 και 5) ἀποτελοῦν «πινακοθῆκες» προσώπων τῆς πόλεως και τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας, ὅπου ἀπεικονίζονται μέ πλῆθος ιστορικά, οίκονομικά, προσωπογραφικά κ.ἄ. στοιχεῖα ἑκατοντάδες σημαίνοντες Κονιτσιῶτες τοῦ παρελθόντος, πρόσωπα πού ἔδρασαν δημιουργικά σέ ποικίλους τομεῖς ὅχι μόνο στόν εὐρύτερο ἐλληνικό χῶρο, ἀλλά και σέ ὅλες σχεδόν τίς ἡπείρους τῆς γῆς.

Θέματα ιστορικῆς δημογραφίας και ιστορίας, ὅπως οἱ οίκισμοί και οἱ πληθυσμοί τοῦ καζᾶ (ἐπαρχίας) Κόνιτσας, πού ἀπασχόλησαν τόν συγγραφέα και στόν Α' τόμο (και σέ ἴδιαίτερο τόμο τό 2015), ἐπανέρχονται και ἐδῶ σέ εὐρύτερο πλαίσιο, σέ σχέση μέ τούς οίκισμούς τοῦ ἄλλοτε καζᾶ τῆς Κόνιτσας, μέρος τῶν

όποίων άνήκει σήμερα στήν περιοχή Λεσκοβικίου της Αλβανίας. Η έθνολογική σύνθεση του πληθυσμοῦ στήν έπαρχία και τίς όμορες άλβανικές περιοχές έξετάζεται άντικειμενικά και νηφάλια.

Η θεματική ένότητα γιά τόν κοινοτικό βίο τῶν χωριῶν κατά τήν τουρκοκρατία, μέ παράθεση και πλήθους όνομάτων τῶν δημογερόντων ἀνά χωριό, πλαισιώνεται ἀπό πολυνάριθμα ιστορικά γεγονότα τῶν κοινοτήτων και τῶν λειτουργιῶν τους. Ο θεσμός έξετάζεται ως κορυφαία μορφή συσσωμάτωσης τῶν ύποδούλων Κονιτσιωτῶν μέ ὅλες τίς ἐπί μέρους ἐκφάνσεις της. Πτυχές τῆς λειτουργίας τῶν κοινοτήτων συνδέονται μέ τήν καθημερινή ζωή, τήν παιδεία, τήν Έκκλησία, τήν συλλογική δράση τῶν κατοίκων, τήν ἀσφάλεια και προστασία τῶν οἰκισμῶν κ.ἄ.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι και ἡ θεματική ένότητα, στήν ὅποια παρουσιάζονται ποικίλα στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ πλούτου και περιβάλλοντος τῆς έπαρχίας, καθώς και μεταφυσικά θέματα, κυρίως λαϊκές θρησκευτικές παραδόσεις.

Ο συγγραφέας ἐπανέρχεται και πάλι σέ προσφιλῆ του θέματα, πού ἔχει μελετήσει στό παρελθόν, ὅπως οἱ παραδοσιακοὶ δρόμοι και τά γεφύρια, μέ νέα ιστορικά κ.ἄ. στοιχεῖα, σέ θέματα ἐκκλησιαστικῆς γεωγραφίας και ιστορίας (ἐπισκοπή Βελλᾶς, ἔξι σημαντικές μονές), ἀλλά και σέ καθαρά ιστορικά θέματα (πολιτική και πολεμική ιστορία, συμμετοχή Κονιτσιωτῶν σέ γεγονότα τῶν ἑτῶν 1821-1846), στό ἐνδημικό στήν περιοχή (και σέ γύρω περιοχές, ὅπως ἡ Δυτ. Μακεδονία) φαινόμενο τῆς ληστείας, στόν εὐεργετισμό και στήν ἐκπαίδευση στήν γενέτειρά του (Γανναδιό). Ἀπό τόν ᾖδιο οἰκισμό προέρχονται και πολύτιμα στοιχεῖα οἰκονομικῆς ζωῆς κ.λπ. τῆς περιοχῆς, ἀπό ἀνέκδοτα κατάστιχα, ἀπό τά ὅποια ἀντλεῖται και δημοσιεύεται στόν τόμο σημαντικό πρωτογενές ύλικό, πού εἶναι πηγή γιά πολυειδεῖς ἐπιστημονικές προσεγγίσεις. Παρατίθενται και νεότερες (μετά τήν κυκλοφορία τοῦ Α' τόμου) συμπληρωματικές πληροφορίες γιά τήν κωμόπολη και τά χωριά τῆς Κόνιτσας.

Οἱ ἐπί μέρους δέκα ἐπτά θεματικές ένότητες τοῦ τόμου μᾶς δίδουν ἔνα τεκμηριωμένο πανόραμα τῆς ιστορίας και τοῦ πολιτισμοῦ τῆς έπαρχίας Κόνιτσας στούς νεότερους χρόνους, καθώς καλύπτουν μεγάλο εύρος ποικίλων ζητημάτων τοῦ ύλικοῦ, κοινωνικοῦ, ἀκόμη και τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν κατοίκων. Οἱ Κονιτσιῶτες πρέπει νά εἶναι εὐγνώμονες στόν συμπατριώτη τους συγγραφέα γιά τήν νέα πνευματική προσφορά του, συμβολή ούσιαστική στήν βαθύτερη γνωριμία τους

μέ τόν πολιτισμό τους, τό πλούσιο ιστορικό και πολιτισμικό παρελθόν της άκριτικής έπαρχίας τους, ή όποια έχει συντελέσει σημαντικά στήν διαμόρφωση της ιστορικής πορείας και φυσιογνωμίας της εύρυτερης περιοχῆς.

Ο τόμος αύτός μέ τό εύρυτατο φάσμα θεμάτων πού παρουσιάζει, καλύπτοντας και θέματα μικροϊστορίας, ένδιαφέρει και τούς Ήπειρωτες γενικότερα, ὅπως και τούς ιστορικούς, λαογράφους και συνολικά τούς μελετητές τοῦ νεοελληνικοῦ βίου. Οι ιστορικοί θά άντλήσουν ἔγκυρα στοιχεῖα γιά εύρυτερες συνθέσεις πάνω σέ θέματα ἡπειρωτικῆς και γενικότερα ἐλληνικῆς ιστορίας. Οι λαογράφοι θά βροῦν πλούσιο ύλικό σέ θέματα κυρίως ύλικοῦ ἀλλά και κοινωνικοῦ βίου. Ο έμπλουτισμός τοῦ τόμου και μέ πλαισιωτικό φωτογραφικό ύλικό, ίδιαίτερα στίς ἐνότητες μέ λαογραφικά και ἐθνογραφικά θέματα ὅπως αύτά τοῦ ύλικοῦ βίου, θά τόν καθιστοῦσε ἐλκυστικότερο, τούλαχιστον στά μάτια τοῦ ἀπλοῦ ἀναγνώστη. Ωστόσο, ό συγγραφέας προσεγγίζει τά θέματα τοῦ ύλικοῦ βίου ὅχι ἀπό καθαρά λαογραφική ἄποψη, ἀλλά ἀπό τήν σκοπιά κυρίως τοῦ ιστορικοῦ. Η γλῶσσα τοῦ συγγραφέα εἶναι στρωτή, προσιτή και σαφής, συγχρόνως και ἀκριβής, ἔνα εἴδος «ὑψηλῆς δημοτικῆς», ή όποια ἐκφεύγει ἀπό τόν τετριμμένο, φτηνό και φτωχό λόγο πολλῶν συγγραφέων και ἐπιστημόνων σήμερα και καθιστᾶ τό βιβλίο πιό ἐλκυστικό και προσιτό γιά τό εύρυ κοινό.

Γιά ὅλα τά παραπάνω, ἐλπίζω ό τόμος αύτός νά γίνει ίδιαίτερα εύπρόσδεκτος τόσο ἀπό τούς Κονιτσιώτες και λοιπούς Ήπειρωτες, ὅσο και ἀπό τήν ἐπιστημονική κοινότητα τῶν ιστορικῶν, λαογράφων κ.ἄ. μελετητῶν, τοῦ ἡπειρωτικοῦ προπαντός χώρου, καθώς και ἀπό τό κοινό τῶν φιλιστόρων ἀναγνωστῶν.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΜΗΛΑΚΗΣ

τ. Έρευνητικής τῆς Ακαδημίας Ἀθηνῶν

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ό ανά χεῖρας Β' τόμος τῆς μονογραφίας μου «Από τήν ιστορία τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας» συγκροτεῖται ἀπό 17 θεματικές ἐνότητες, οἱ ὅποιες συμπληρώνουν ἑκεῖνες τοῦ Α' τόμου τῆς μονογραφίας, καθώς καὶ ἀπό 4 περιηγητικά κείμενα ζένων ἐπισκεπτῶν τῆς ἐπαρχίας, πού περιγράφουν τήν φυσιογνωμία της στά ἔτη 1806, 1809, 1814 καὶ 1850, μέ ποικίλες πληροφορίες. Στόν νέο τόμο ἴχνιλατοῦνται καὶ ἀξιολογοῦνται γεγονότα καὶ πρόσωπα τῶν αἰώνων ΙΔ'-ΙΘ' καὶ τῶν ἐπόμενων ἐτῶν μέχρι τό 1913, κατά τό ὅποιο ἔληξε ἡ τουρκοκρατία, ἀλλά συχνά καὶ τῶν μετέπειτα ἐτῶν μέχρι τό 1940, ἐνίοτε δέ καὶ τῆς ἀρχαιότητας. Μελλοντικά, ἂν ὑπάρξουν οἱ κατάλληλες δυνατότητες, θά ἐρευνήσω καὶ θά ἐπεξεργασθῶ καὶ ἄλλα ιστορικά ζητήματα τῆς ἐπαρχίας, ἵδιως γιά τήν περίοδο 1846-1960.

Μέ πρωτοβουλία τοῦ ἐκδότη, ὁργανώθηκε ἡ παρουσίαση τοῦ Α' τόμου (ἔκδοση 2017, σελίδες 569), στό Άρσακειο Μέγαρο τῆς Αθήνας (Στοά τοῦ Βιβλίου), ἐνώπιον 70 περίπου ἀκροατῶν, τήν 10.5.2018. Παρουσιαστές ἦσαν: ἡ κ. Ισμήνη Κριάρη, καθηγήτρια τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου καὶ πρύτανις τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου, ὁ κ. Κλεομένης Κουτσούκης, καθηγητής τῆς Πολιτικῆς Έπιστήμης στό Πάντειο Πανεπιστήμιο καὶ πρόεδρος τοῦ Εύρωπαικοῦ Κέντρου Εύρυτανικῶν Σπουδῶν, καὶ ὁ κ. Αθανάσιος Φωτόπουλος, τ. καθηγητής τῆς Ιστορίας τοῦ Νέου Ελληνισμοῦ στό Πανεπιστήμιο Πατρῶν. Παρέστησαν: ὁ Μητροπολίτης Κηφισίας κ. Κύριλλος, καταγόμενος ἀπό τήν Καστάνιανη Κόνιτσας, ὁ τ. ὑπουργός Προστασίας τοῦ Πολίτη κ. Ἐλευθ. Οίκονομον, καταγόμενος ἀπό τό Ασημοχώρι, ὁ τ. ἀντιπρόεδρος τοῦ Αρείου Πάγου κ. Σπυρ. Ζιάκας, ὁ δήμαρχος τῆς Κόνιτσας κ. Ἀνδρέας Παπασπύρου, ἡ διευθύντρια τοῦ περιοδικοῦ «Δελτίον Έργατικῆς Νομοθεσίας» κ. Χρ. Πετίνη-Πηνιώτη καὶ ἄλλοι, φιλίστορες ἢ Ἡπειρῶτες ἢ φοιτητές, γνωστοί ἢ ἄγνωστοί μον. Κατά τήν ὁμιλία μον στήν

έκδήλωση αύτή, άναφερόμενος στά κίνητρα και στήν διαδικασία συγγραφῆς τοῦ Α' τόμου, εἶπα καὶ τά ἀκόλουθα, πού ἴσχύουν καὶ ως πρός τὸν Β' τόμο:

Μέχρι τό τέλος τοῦ 20οῦ αἰώνα, οἱ ιστοριογραφικές ἀφηγήσεις γιά τὴν ἐπαρχία Κόνιτσας ἦσαν πενιχρές καὶ ἀνέτρεχαν συνήθως ἕως τό 1850, μολονότι ὑπῆρχαν ἀξιόλογες συλλογές πρωτογενῶν ιστορικῶν πηγῶν τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, δημοσιευθεῖσες κυρίως ἀπό ἔζι γηγενεῖς λογίους.

Ἀπό τό 1962 μέχρι τώρα, ὅσο μοῦ ἐπέτρεπαν ἐκάστοτε οἱ κύριες δραστηριότητές μου, ἀσχολήθηκα μέ τό παρελθόν τῆς ἐπαρχίας ως ἔξῆς: συλλέγοντας σχετικές πληροφορίες, γραπτές καὶ προφορικές, μετέχοντας στήν ἐπιτροπή σύνταξης τοῦ περιοδικοῦ «Κόνιτσα» κατά τὴν είκοσαετία 1965-1985, ἀναδημοσιεύοντας, σέ τοπικά ἔντυπα, παλαιά ἄγνωστα κείμενα ἀναφερόμενα στήν ἐπαρχία καὶ γράφοντας σχετικά ιστορικά ἄρθρα καὶ βιβλία. Τό ἐνδιαφέρον μου γιά τὴν Ἰστορία τῆς γενέτειράς μου ἐπαρχίας ἐπήγαζε πρῶτον ἀπό τὴν ἀγάπη μου γιά τὸν τόπο αὐτόν καὶ δεύτερον ἀπό τὴν ἀνάγκη μου νά ἀποτιμήσω, πρός αὐτογνωσία, κατά πόσον ἐπηρεάσθηκα ἀπό τίς πολιτιστικές καταβολές τοῦ τόπου τούτου, ζῶντας σέ αὐτόν μέχρι τό 18ο ἔτος τῆς ἡλικίας μου. Οἱ ἀμέτρητες ὁρες πού διέθεσα ἀσχολούμενος μέ τὴν τοπική Ἰστορία ὑπῆρξαν ἀπολαυστικές κατά τό πλεῖστον. Διότι ἐνιωθα συχνά ὅπως ὁ ἀρχαιολόγος, πού βρίσκει στίς ἀνασκαφές του θαυμάσια ἀντικείμενα ἢ ὅπως οἱ παλαιοί ἔξερευνητές, πού ἀνακάλυπταν ἄγνωστους τόπους ὑπό περιπετειώδεις συνθῆκες. Ἐπί πλέον, μέ ίκανοποιοῦσαν οἱ γνωριμίες καὶ συναναστροφές μου μέ ἀξιαγάπητους ἔρευνητές πού διέπονταν ἀπό παρόμοια νοοτροπία καὶ ἀνάλογες πνευματικές ἀνησυχίες.

Μέ τίς δημοσιεύσεις τῶν μελετῶν πού ἔγραφα ὅταν εὕρισκα ἀπαντήσεις τεκμηριωμένες καὶ πειστικές στά ἔρωτήματα πού μέ ἀπασχολοῦσαν, ἐπιδίωκα ὅχι νά προβληθῶ προσωπικά, ἀλλά νά πληροφορηθοῦν γιά τίς κομιζόμενες νέες γνώσεις ἀφ' ἐνός οἱ ἐνδιαφερόμενοι γι' αὐτές μή ιστορικοί συνεπαρχιῶτες καὶ ἄλλοι, ἀφ' ἔτέρου δέ οἱ μελετητές τῆς Ἰστορίας τῆς Ἡπείρου. Θέλω νά ἐλπίζω ὅτι τό νεοεκδοθέν βιβλίο μου θα κεντρίσει ἔρευνητικά ἐνδιαφέροντα, θά διευκολύνει τὴν ἐκπόνηση νέων ιστορικῶν μελετῶν γιά τὴν ἐπαρχία Κόνιτσας καὶ γιά τίς γειτονικές της περιοχές (τοῦ νομοῦ Ιωαννίνων, τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Βορείου Ἡπείρου) καὶ θά ἀφυπνίσει τό ἐνδιαφέρον καταλλήλων προσώπων πρός ἐνασχόλησή τους μέ τὴν ἀναθεώρηση καὶ τὴν βελτίωση τῆς ιστοριογραφίας γιά τὴν Ἡπειρο, ἡ ὁποία ιστοριογραφία εἶναι ἐλλειμματική ἐν πολλοῖς· χαρακτηριστικά

άναφέρω ὅτι ἔχει ἀγνοήσει, σχεδόν ἐντελῶς, ἀκόμη καὶ τά πιό σημαντικά ἱστορικά γεγονότα καὶ πρόσωπα τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας.

Ἐχω προτείνει στὸν Δῆμο τῆς Κόνιτσας νά συμβάλει στὴν χρηματοδότηση τῆς ἔκδοσης τοῦ Β' τόμου καὶ νά παραχωρήσω σέ αὐτόν τά συγγραφικά δικαιώματά μου ἐπί τοῦ βιβλίου, ὥπως συνέβη καὶ ἐν σχέσει πρός τό Α' τόμο.

Αθήνα, Δεκέμβριος 2020

Χ.Γ.Γ.

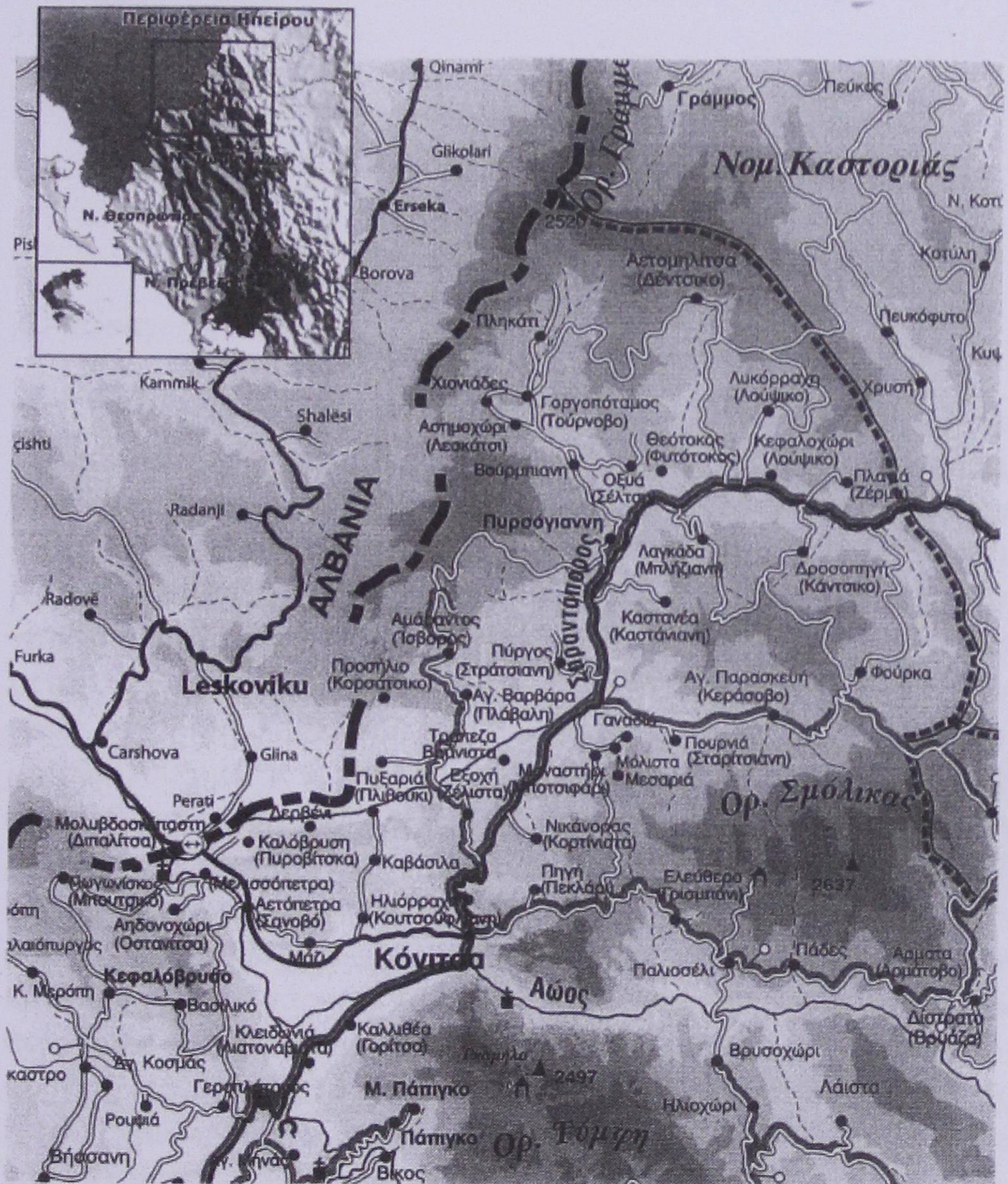
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ κ. Π. ΚΑΜΗΛΑΚΗ	9
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	13
§1.- <i>Γεωργία και κτηνοτροφία</i>	23
A.- Είσαγωγή	23
B.- Περίοδος τῶν ἑτῶν 1430-1770	26
Γ.- Περίοδος τῶν ἑτῶν 1770-1913	31
§2.- <i>Άλλοι τοπικοί οίκονομικοί πόροι</i>	40
A.- Σηροτροφία	40
B.- Ύλοτομία	41
Γ.- Θήρα	43
Δ.- Άλιεία σέ ποτάμια	43
Ε.- Μεταφορές μέζων φορτηγά	45
ΣΤ.- Ύδροκίνηση	46
Ζ.- Ύφαντουργία	47
Η.- Πανδοχεῖα-χάνια	49
Θ.- Έμπορικά καταστήματα	50
Ι.- Έργασίες γύφτων	52
§3.- <i>Μεταναστεύσεις έκτος Ελλάδος</i>	55
A.- Είσαγωγή	55
Β.- Αίτιες μεταναστεύσεων κατά τούς αἰώνες 14ο ᾧ 18ο	57
Γ.- Περιπτώσεις γηγενῶν μεταναστῶν κατά τούς αἰώνες 15ο ᾧ 18ο	60
Δ.- Μεταναστεύσεις κατά τήν περίοδο 1800-1913	64
Ε.- Μετανάστες Μολιστινοί	68
§4.- <i>Άλλα έπαγγέλματα γηγενῶν στήν έπαρχία ή ἄλλοι</i>	73
Α.- Έπιχειρηματίες, εὐεργέτες	73
Β.- Κληρικοί και μοναχοί	78
Γ.- Καλλιτέχνες	86

Δ.- Δάσκαλοι	89
Ε.- Καθηγητές πανεπιστημίων	91
ΣΤ.- Ιατροί	93
Ζ.- Νομικοί	94
Η.- Ἀλλοι ἐπιστήμονες, γραμματικοί	96
Θ.- Στρατιωτικοί, τοπάρχες	98
Ι.- Υπουργοί	100
ΙΑ.- Βουλευτές	102
ΙΒ.- Λογοτέχνες	104
ΙΓ.- Προσκυνητές χατζῆδες	106
§5.- Βιογραφικά στοιχεῖα	109
Α.- Καταγόμενοι ἀπό τήν Κόνιτσα	109
Β.- Ἐκπαιδευτικοί	119
Γ.- Ἀλλοι μέ ἄλλες ἰδιότητες	124
Δ.- Λεσκοβικινοί καί Κολωνιάτες	130
§6.- Οἰκισμοί καί πληθυσμοί τοῦ καζᾶ	138
Α.- Οἱ οἰκισμοί τῶν καζάδων Κόνιτσας, Λεσκοβικιοῦ, Κολώνιας	138
Β.- Δημογραφικά τοῦ καζᾶ	144
§7.- Συλλογικότητες	153
Α.- Κοινότητες	153
Β.- Ὁμοσπονδία κοινοτήτων	165
Γ.- Ἔνορία, σχολική ἐφορία, ἐκκλησιαστική δημογεροντία	175
Δ.- Σωματεῖα	178
Ε.- Ὁμάδες χωριανῶν ἀμυντικές ἢ ἐπιθετικές	181
ΣΤ.- Συναθροίσεις-διαδηλώσεις	184
§8.- Γεωφυσικά καί μεταφυσικά	187
Α.- Ὄρυκτά	187
Β.- Μεταλλικά νερά	188
Γ.- Ἄτμοί ἐκ τῆς γῆς	189
Δ.- Σπηλιές, ύπόγειες σήραγγες	190
Ε.- Σεισμοί	191
ΣΤ.- Κακοκαιρίες	192
Ζ.- Γεωφυσικά παράξενα	193
Η.- Θαύματα καί ἄλλα μεταφυσικά	194

§9.- Δρόμοι και γεφύρια	204
A.- Δρόμοι	204
B.- Γεφύρια	210
§10.- Η έπισκοπή Βελλᾶς και οι μεταλλάξεις της	222
A.- Μέχρι τό 1834	222
B.- Μετά τό 1834	230
§11.- Ἐξι μονές	234
A.- Ἡ Μολυβδοσκέπαστη μονή Διπαλίτσας	234
B.- Ἡ μονή Γκούρας ή Ὀστανίτσας	237
Γ.- Ἡ μονή Λιτονιάβιστας	240
Δ.- Ἡ μονή Κλαδόρμης ή Φούρκας	242
Ε.- Ἡ μονή Ζέρμας	244
ΣΤ.- Ἡ μονή Στράτσιανης	245
§12.- Η ἐπαρχία κατά τούς ἐπαναστατικούς χρόνους 1821-29	248
A.- Κατά τήν πολιορκία τοῦ Ἄλη πασᾶ, 1820-1822	248
B.- Ἐξεγέρσεις στήν Ἡπειρο και στήν Δ. Μακεδονία, 1821-1829	253
Γ.- Ἐξουσιαστές τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, 1821-29	256
Δ.- Δεινοπαθήματα στήν ἐπαρχία Κόνιτσας	261
Ε.- Γηγενεῖς πού πολέμησαν ἐκτός τῆς ἐπαρχίας	264
ΣΤ.- Συμπεράσματα	266
§13.- Η περίοδος 1822-1846	269
A.- Πρόσωπα μέ ἐπιρροή στούς κατοίκους	269
B.- Φορολογικά	278
Γ.- Δεινοπαθήματα τῶν κατοίκων	282
Δ.- Οἱ γείτονες Ἄλβανοί	285
§14.- Κληροδότημα και σχολεῖα στό Γανναδιό	288
A.- Σχολική μόρφωση πρό τοῦ 1870	288
B.- Δικαιώματα ἐκ τῆς διαθήκης Νικ. Ξινοῦ	293
Γ.- Περιουσία και δαπάνες τοῦ κληροδοτήματος	295
Δ.- Διαχείριση τῆς περιουσίας	299
Ε.- Τά κυριότερα κτήρια	302
ΣΤ.- Πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση ἀρρένων	306
Ζ.- Τό παρθεναγωγεῖο	308
Η.- Τό δευτεροβάθμιο σχολεῖο ή Ἑλληνικό	312

<i>§15.- Πληροφορίες ἀπό κατάστιχα τοῦ Γανναδιοῦ</i>	316
A.- Φρούρηση τοῦ χωριοῦ ἔναντι ληστῶν	317
B.- Δαπάνες ἀνέγερσης οἰκίας	321
Γ.- Δαπάνες ὑποδοχῆς τοῦ Μητροπολίτη	328
Δ.- Ἀλλες πληροφορίες ἐκ τῶν καταστίχων	333
<i>§16.- Συμπλήρωμα γιά τὴν κώμη τῆς Κόνιτσας</i>	338
A.- Ἅρχαιότητες	338
B.- Παρεκκλήσι τοῦ ναοῦ Ἅγιου Νικολάου	340
Γ.- Κακοπάθειες τῆς κώμης	341
Δ.- Ὄνόματα κατοίκων	342
Ε.- Πολιτισμός, οἰκονομία	349
ΣΤ.- Ποικίλα περιστατικά	352
<i>§17.- Προσθῆκες γιά γεγονότα σέ χωριά</i>	355
A.- Βούρμπιανη	355
B.- Πυρσόγιανη	357
Γ.- Μόλιστα	359
Δ.- Ἀλλα χωριά	364
Ε.- Συμπληρωματικά γιά τὴν ἐπαρχία	370
<i>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ἀφηγήσεις 4 ἐπισκεπτῶν τῆς ἐπαρχίας</i>	373
1. F. Pouqueville	373
2. W. Leake	391
3. Th. Hughes	396
4. Βασ. Νικολαΐδης	400
<i>ΤΜΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΣΕ ΆΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ</i>	409
<i>ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ Α' ΤΟΜΟ</i>	411
<i>ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΜΩΝ</i>	415

Χάρτης τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας (σέ παρενθέσεις τά παλιά οἰκωνύμια)

Άπο τό βιβλίο: Θ. Ζιώγας, Τά θολογυριστά πετρογέφυρα, 2017

§1.- Γεωργία καί κτηνοτροφία

A.- Εισαγωγή

1. Έπι τουρκοκρατίας, οἱ κάτοικοι τῆς Πίνδου βιοπορίζονταν μέτήν γεωργία, τήν κτηνοτροφία καί τήν ἄσκηση ἄλλων ἐπαγγελμάτων (ύλοτόμοι, ξυλουργοί, οἰκοδόμοι, ἀγωγιάτες, ἔμποροι, ύφαντουργοί, ράφτες, είκαστικοί τεχνίτες, χανιτζῆδες, ὀπλίτες, βυρσοδέψες, μυλωνάδες κ.λπ.). Στήν προτίμηση τῆς προτεραιότητας τῆς γεωργίας ἡ τῆς κτηνοτροφίας συντελοῦσαν, μεταξύ ἄλλων, οἱ ύψομετρικές θέσεις τῶν οἰκισμῶν, καθόσον οἱ ἀντίστοιχες κλιματολογικές συνθῆκες εύνοοῦσαν: α) τήν γεωργία, σέ ύψομετρο μικρότερο τῶν 1000 μέτρων, β) τὸν συνδυασμό γεωργίας καί κτηνοτροφίας, σέ ύψομετρο 1000-1300 μ., γ) τήν κτηνοτροφία, σέ ύψομετρο μεγαλύτερο τῶν 1300 μ. δπου ἡ γεωργία ἦταν σχεδόν ἀνέφικτη¹. Έπίσης συντελοῦσαν ἡ ὑπαρξη ἡ μή δυνατοτήτων ἐξεύρεσης ἀγοραστῶν γιά τά πλεονάζοντα προϊόντα, ἵδιως τά εὐπαθῆ κτηνοτροφικά, καθώς καί ἡ ἐπάρκεια καλλιεργήσιμης γῆς ἡ βοσκοτόπων, καθόσον, δπως ἔχει ύπολογισθεί, γιά νά συντηρηθεῖ ἔνα γεωργικό νοικοκυριό χρειαζόταν κατά τὸν 20ό αἰώνα 50 ἀρδεύσιμα στρέμματα γῆς ἡ 100 ξηρικά, ἐνῶ παλαιότερα ἀρκοῦσαν 10-15 στρέμματα, καί γιά νά συντηρηθεῖ ἔνα νοικοκυριό εἰδικευμένης κτηνοτροφίας χρειαζόταν 200 τουλάχιστον αἰγοπρόβατα, ἀλλά σέ ἔνα γεωργοκτηνοτροφικό νοικοκυριό τοῦ Σουλίου ἀρκοῦσαν δέκα ἀπό αὐτά².

1. Θ. Δασούλας, Ἀγροτικές κοινωνίες τοῦ ὁρεινοῦ χώρου κατά τήν ὀθωμανική περίοδο, 2009 σελ. 284, 44, 63, 82, 194.

2. Αὐτόθι, 274, 285, Εὐ. Δημητριάδης, Κοινωνικός σχηματισμός καί πολεο-

Υπήρχαν τότε οι έξης κατηγορίες έκτροφέων αίγοπροβάτων: α) Οι νομάδες, οι όποιοι μετακινούνταν οίκογενειακῶς σε βουνά τό θέρος καί σέ πεδιάδες τόν χειμώνα, χωρίς νά έχουν δικαίωμα πολυετοῦς βοσκῆς στούς δύο τόπους, διέμεναν δέ σέ σκηνές, συντηροῦσαν μεγάλα κοπάδια καί ἀποκόμιζαν ἀπό αὐτά ἀρκετά κέρδη. β) Οι ήμινομάδες ἡ ήμικτηνοτρόφοι, οί όποιοι μετακινοῦνταν ὅπως οί νομάδες, μέ μεγάλα κοπάδια, ἀλλά ἡ οίκογένειά τους κατοικοῦσε διαρκῶς σέ ἐναν ὄρεινό οίκισμό, μερικά δέ μέλη της ἥσαν γεωργοί, ἀγωγιάτες, ύλοτόμοι, βιοτέχνες, τεχνίτες κ.λπ. γ) Οι τοπικοί κτηνοτρόφοι, οί όποιοι εἶχαν μικρότερα κοπάδια καί τά ξεχείμαζαν σέ χαμηλές τοποθεσίες τῆς περιοχῆς τοῦ οίκισμοῦ, στόν όποιο κατοικοῦσε ἡ οίκογένειά τους ὅλο τό ἔτος ἔχοντας καί μέλη πού ἀσκοῦσαν ἀλλα ἐπαγγέλματα. δ) Οι γεωργοκτηνοτρόφοι πού συνδύαζαν τήν γεωργία μέ τήν ἔκτροφή, μέσα ἡ κοντά στό σπίτι τους, λίγων γεωργικῶν ζώων καί 2-20 αίγοπροβάτων πρός κατανάλωση τῶν προϊόντων τους ἀπό τούς ἴδιους³.

Οι βλαχόφωνοι δέν ἥσαν ὅλοι κτηνοτρόφοι, μολονότι συνήθως λέγεται τό ἀντίθετο. Σέ ὅλα τά βλαχοχώρια τῆς Πίνδου, πολλοί ἀπό τους κατοίκους τους ἔγιναν γεωργοί (καίτοι οί Βλάχοι μυκτήριζαν τήν γεωργία) καί ἀλλοι ἀγωγιάτες, ύλοτόμοι, βιοτέχνες κ.λπ., συγκριτικά δέ πρός τους κατοίκους ἀμιγῶν γεωργικῶν χωριῶν ἥσαν πιό εὐκατάστατοι. Οι Βλάχοι κατοικοῦσαν στά ψηλότερα χωριά, μονίμως κατά τό πλεῖστον, ἀλλά μετοικοῦσαν εὔκολότερα, ἀκόμη καί πολύ μακριά, ἵσως λόγω τῆς ἐμπειρίας μετακίνησης πού οί νομάδες ἡ ήμινομάδες ὁμόγλωσσοι συντοπίτες τους εἶχαν ἀποκτήσει⁴.

δομικός χῶρος. Εἴκοσι οίκισμοί τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, 1980 203, *P. Halstead*, εἰς Δῆμος Κόνιτσας, Ή ἐπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο καί στό χρόνο, 1996 69, 66, *B. Ψιμούλη*, Σούλι καί Σουλιώτες, 1998 239.

3. Πρβλ. *Halstead*, ὅ.π. 64, 65, *Δασούλας*, ὅ.π. 265-266, *M. Γκιόλιας*, Ίστορία τῆς Εύρυτανίας, 1999 35-38, Μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι ἥσαν, μεταξύ ἀλλων, οί νομάδες καί οί ήμινομάδες Βλάχοι, οί νομάδες Σαρακατσάνοι καί οί ήμινομάδες ἑλληνόφωνοι Τζουμερκιώτες (*Άστ. Κουκούδης*, Οί μητροπόλεις καί ἡ διασπορά τῶν Βλάχων, 1999 130).

4. *Κουκούδης*, ὅ.π. 24, *Δασούλας*, ὅ.π. 96. Οι Βλάχοι τοῦ Άνατ. Ζαγορίου καί

2. Στήν σημερινή ἐπαρχία Κόνιτσας, οι 44 οίκισμοί της κλιμακώνονται ύψομετρικῶς ώς ἔξης: ή Κόνιτσα και 22 χωριά της βρίσκονται στά 400-890 μέτρα, 11 χωριά της βρίσκονται στά 900-970 μέτρα, 8 χωριά βρίσκονται στά 1020-1140 μέτρα και τρία χωριά βρίσκονται στά 1240, 1360, 1430 μέτρα⁵. Άπο τά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, ἀλλά μᾶλλον και προγενέστερα, ἥσαν βλαχόφωνα μόνον τά χωριά Ντέντσικο, Φούρκα, Μπριάζα, Πάδες, Ἀρματα, Παλιοσέλι⁶.

Τό 1957 στήν ἐπαρχία ἐκαλλιεργεῖτο ποσοστό 5,43% τοῦ ἐδάφους της και ἀναλογοῦσαν σέ κάθε οίκογένειά της 13,09 στρέμματά του, ἐκτρέφονταν δέ λίγα ζῶα (αἴγοπρόβατα, ἀγελάδες, ἵπποι, πτηνά) «μέ μικρή παραγωγή κτηνοτροφικῶν προϊόντων, ἀλλά μέ σημαντική ἰκανότητα προσαρμογῆς στίς φτωχές συνθῆκες διατροφῆς και διαβιώσεως»⁷.

Σέ τούτη τήν ἐνότητα, ἐπιχειρεῖται μιά πρώτη συνθετική προσέγγιση τοῦ θέματος, μέ τήν χρήση δύο κατηγοριῶν πληροφοριῶν που βρῆκα σκόρπιες στήν βιβλιογραφία (οἱ ὑπόλοιπες πληροφορίες της νομίζω ὅτι δέν εἶναι πολλές): α) πληροφορίες πού ἀφοροῦν στήν ἐπαρχία Κόνιτσας εἰδικά, προέρχονται κυρίως ἀπό στοματικές παραδόσεις ἢ ἀπό προσωπικές ἐμπειρίες τῶν συγγραφέων δημοσιευμάτων τοῦ 20οῦ αἰώνα, σχετικῶν μέ τό παρελθόν μερικῶν οίκισμῶν τῆς ἐπαρχίας, ἀλλά ἀνατρέχουν συνήθως μέχρι τό 1850 περίπου, β) πληροφορίες γιά συναφῆ πρός τό θέμα γεγονότα πού συνέβησαν στήν Πίνδο ἢ σέ ἄλλους τόπους γειτονικούς πρός τήν ἐπαρχία Κό-

---

τῶν Κοπατσιαροχωριῶν, μετά τόν 17ο αἰώνα, ἔγιναν ἔλληνόφωνοι (*Κουκούδης*, δ.π. 122-5).

5. Τά πιό ψηλά χωριά τῆς ἐπαρχίας εἶναι τά ἔξης: Ντέντσικο (1430 μ.), Φούρκα (1360 μ.), Πληκάτι (1240 μ.), Πάδες (1140 μ.), Χιονιάδες (1120 μ.), Παλιοσέλι (1080 μ.), Ζέρμα (1060 μ.), Κάντσικο (1050 μ.), Κεράσοβο (1046 μ.), Ἀρμάτοβο (1030 μ.), Σέλτση (1020 μ.), βλ. *X. Παπαϊωάννον* (ἐπιμ.), Οίκο-Τουριστικός Όδηγός Κόνιτσας-Μαστοροχωρίων, 2008 87-245. Στίς σελ. 14-15 περιέχεται χάρτης τῆς ἐπαρχίας μέ τά ὅρια τῆς ἐδαφικῆς ἔκτασης ἐκάστου οίκισμοῦ.

6. *P. Αραβαντινός*, Μονογραφία περί Κουτσοβλάχων, 1862 49 (ὅπου προσθέτει τό Πληκάτι, τό ὅποιο ὅμως ἦταν ἀλβανόφωνο κατά τόν *X. Ρεμπέλη*, Κονιτσιώτικα, 1953 14).

7. *Δημητριάδης*, δ.π. 203, 210.

νιτσας, μέ τίς όποιες ἀναπληρώνεται ἐδῶ, συνεκδοχικῶς ἢ ἀναλογικῶς, ἢ ἔλλειψη ἀντίστοιχων εἰδικῶν πληροφοριῶν γιά τήν ἐπαρχία Κόνιτσας.

B.- Περίοδος τῶν ἑτῶν 1430-1770

1. Στήν Πίνδο. Κατά τούς αἰῶνες 14ο καὶ 15ο ὑπῆρχαν στήν Πίνδο πολλοί οίκισμοί, συνήθως μικροί (κατοῦνες) καὶ ἔξαρτημένοι ἀπό μεγαλογαιοκτήμονες. Οἱ κάτοικοι τους βιοπορίζονταν μέστοιχειώδῃ γεωργίᾳ, κτηνοτροφίᾳ καὶ βιοτεχνίᾳ, μερικοί δέ, κυρίως Βλάχοι, συγκροτοῦσαν ἐνοπλες ὁμάδες πού φρουροῦσαν τούς οίκισμούς καὶ τίς ὁδικές διαβάσεις. Οἱ πολλές μονές πού ὑπῆρχαν τότε καὶ μετέπειτα ἀνέθεταν τίς ἐργασίες ἐκμετάλλευσης τῶν γεωργοκτηνοτρικῶν ἐδαφῶν τους σέ λαϊκούς καὶ αὐτοί ἐγκαθιστοῦσαν τίς οίκογένειές τους πλησίον τῶν μονῶν σέ κατοῦνες πού ἐξελίχθηκαν σέ χωριά⁸. Σέ πολλούς ἀπό τούς ἐν λόγῳ οίκισμούς, οἱ Τοῦρκοι κατακτητές παραχώρησαν προνόμια (αὐτοδιοίκηση, φορολογική ὑπαγωγή στήν βασιλομήτορα, ὅχι σέ σπαχῆδες) ἐπειδή ὑποτάχθηκαν ἐκουσίως (1430 κ.έ.) ἢ ὑπηρετοῦσαν ώς ὁδοφύλακες (πού ἐξελίχθηκαν σέ ἀρματολούς) ἢ προμήθευαν στό κράτος κτηνοτροφικά προϊόντα⁹.

Σύμφωνα μέ στοματικές παραδόσεις πού ἔχουν καταγραφεῖ σέ πολλούς οίκισμούς τῆς Πίνδου, οἱ οίκισμοί αὐτοί δημιουργήθηκαν ἀπό τούς μονίμους κατοίκους τῶν μικρῶν οίκισμῶν πού προϋπήρχαν σέ χαμηλότερες τοποθεσίες τῶν σημερινῶν οίκισμῶν, μέ μετοικήσεις τους ἀπό χαμηλότερους οίκισμούς σέ ψηλότερους, στούς ὅποιους συνήθως πρωτεγκαταστάθηκαν 2-4 τσέλιγκες. Οἱ μετοικήσεις αὐτές ἄρχισαν κατά τούς αἰῶνες 16ο καὶ 17ο, συνέβησαν δέ ἐπειδή μερικοί ἐκ τῶν ἀρχικῶν οίκισμῶν ἐπλήγησαν ἀπό ἐπιδημίες ἢ καταστράφηκαν ἀπό ἐπιδρομεῖς ἢ ἔγιναν ὑπερπληθυσμιακοί καὶ ἐπει-

8. Δασούλας, δ.π. 46-51, 68-70, 61-63, 101, 307.

9. Αὐτόθι, 70-72, 139, 348-349, Κουκούδης, δ.π. 129, 133.

δή στούς νέους οίκισμούς ύπηρχαν περισσότερες δυνατότητες νά συνεργάζονται οἱ κάτοικοι, ίδιως πρός ἀντιμετώπιση κοινῶν κινδύνων¹⁰.

Ἐπί πλέον, μετά τὸν 16ο αἰῶνα μετακινήθηκαν κάτοικοι τῆς Πίνδου καί μεταξύ μακρυνότερων περιοχῶν της καί ἐγκαταστάθηκαν σέ αὐτήν ἐπήλυδες προερχόμενοι ἀπό ἄλλους τόπους, κυρίως πεδινούς, ἔνεκα ποικίλων περιστατικῶν: ἐπιδημίες, οἰκονομική κρίση, τσιφλικοποιήσεις, ύπερφορολόγηση, αὐθαιρεσίες κρατικῶν ὀργάνων, ἔξεγέρσεις, ληστεῖες, ύπερπληθυσμός κ.ἄ.¹¹. Σύν τῷ χρόνῳ ὁ πληθυσμός αὐξανόταν καί ἡ οἰκονομία ἀναπτυσσόταν, ἀλλά ἐνῷ οἱ σπαχῆδες καί οἱ τσιφλικάδες ἐνδιαφέρονταν κυρίως γιά τὴν γεωργική παραγωγή, ὅχι τὴν κτηνοτροφική, ἡ γεωργία παρέμεινε στάσιμη, τά δέ ἀμιγῶς γεωργικά χωριά πού εἶχαν μικρή ἐδαφική περιφέρεια διατηρήθηκαν ως μικροί αὐτοσυντήρητοι οίκισμοί¹². Ἡ μεγάλη κτηνοτροφία εύνοήθηκε νομοθετικά, ἀλλά ἐπειδή τά πεδινά τσιφλίκια γίνονταν βοσκότοποι, οἱ κυρίως κτηνοτροφικοί ὀρεινοί οίκισμοί ἀναπτύχθηκαν πληθυσμιακά καί οἰκονομικά, ὥπως προκύπτει καί ἀπό μαρτυρίες γιά ἐμπορία κτηνοτροφικῶν προϊόντων τους καί γιά ὑπαρξη βυρσοδεψείων σέ περιοχές τους. Ἐνεκα τῶν ἔξελίξεων αὐτῶν στήν γεωργία καί στήν κτηνοτροφία, πολλοί ἄλλοι κάτοικοι ἐπιδόθηκαν στίς τέχνες, στίς μεταφορές, στήν βιοτεχνία, στό ἐμπόριο κ.λπ., ὁ δέ πλεονάζων ἐκάστοτε πληθυσμός μετανάστευε¹³.

10. Πρβλ. Δασούλας, ὄ.π. 58-6, 76-77, Γ. Τσότσος, Ἰστορική γεωγραφία τῆς Δ. Μακεδονίας. Τό οίκιστικό δίκτυο, 14ος-17ος αἰώνας, 2011 440-443, Ἀπ. Βακαλόπουλος, Ἰστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ' 1973 102.

11. Τσότσος, ὄ.π. 433-437, 447, Ψιμούλη, ὄ.π. 86-95, Κουκούδης, ὄ.π. 52-55, 88-89.

12. Τσότσος, ὄ.π. 447, Ἀθ. Βαρσαμίδης, Ἡ περιοχή τοῦ Βοΐου, 2007 95, Ψιμούλη, ὄ.π. 81-82, Φωνή τῆς Ἡπείρου, φ. τῆς 29.11.1898, Δασούλας, ὄ.π. 281, 320, 80, 82. Στά χωριά πού ἔξακολούθησαν νά βιοπορίζονται μέ τὴν γεωργία κυρίως καί μέ τίς τέχνες, περιλαμβάνονται, μεταξύ ἄλλων, τά Ἀνατ. Ζαγοροχώρια, τά χωριά τοῦ Ἀσπροπόταμου καί τά Κουπατσιαροχώρια τῶν Γρεβενῶν (Δασούλας, ὄ.π. 82, 93, 95, 122, Κουκούδης, ὄ.π. 122).

13. Τσότσος, ὄ.π. 433, 437-440, 443-449, Κουκούδης, ὄ.π. 63-65, 99-100, 129-130, Δασούλας, ὄ.π. 75-81, 349, Ψιμούλη, ὄ.π. 105.

Ό συνδυασμός τῆς γεωργίας μέ τήν κτηνοτροφία στήν "Ηπειρο διέφερε κατά περιοχές καί ἐποχές, ὅπως προκύπτει καί ἀπό τά ἔξης παραδείγματα. Στό Πωγώνι, πρίν ἀπό τίς τσιφλικοποιήσεις πολλῶν χωριῶν του, ἡ γεωργία, «τό ἀσφαλέστερον τῶν ἐπαγγελμάτων, ἐκραταίου τούς οἴκους», ἀσκούμενη ἀπό τούς ἄνδρες παράλληλα μέ τήν κτηνοτροφία. Οἱ Σουλιῶτες ἔξέτρεφαν μικρά κοπάδια αἰγοπροβάτων, πού τά ξεχείμαζαν σέ τοποθεσίες τῶν χωριῶν τους, καί χρησιμοποιοῦσαν τά προϊόντα τους γιά τήν διατροφή καί τήν ἔνδυσή τους, πωλοῦσαν δέ μαλλί καί ζῶα πρός πληρωμή τῶν χρηματικῶν φόρων καί πρός ἀγορά ὅπλων. Ἐπειδή τό κρέας δέν ἐπαρκοῦσε πρός διατροφή τους, ἐκάλυπταν τά ἐλλείμματα μέ τό κυνήγι καί μέ τήν κλοπή ξένων ζώων. Μέ τήν γεωργία συμπλήρωναν τήν διατροφή τῆς οἰκογένειας καί τῶν ζώων της, πρός κάλυψη δέ τῶν ἐλλειμμάτων της ἀγόραζαν ἡ ἀποσποῦσαν γεωργικά προϊόντα ἀπό γειτονικές περιοχές¹⁴.

2. Στήν ἐπαρχία Κόνιτσας. Άναφορικά πρός αὐτήν, στό πλαίσιο τῶν ώς ἄνω ἔξελίξεων, γνωρίζομε τά ἀκόλουθα περιστατικά.

Κατά τούς αἰῶνες 14ο-16ο, ὑπῆρχαν ἥδη οἱ περισσότεροι ἀπό τούς σημερινούς οἰκισμούς της (καθώς καί ἄλλοι πού ἀφανίσθηκαν ἀργότερα) καί βρίσκονταν συνήθως κοντά σέ μικρές μονές, ἀπό τίς δόποις γνωρίζομε 30¹⁵. Σύμφωνα μέ στοματικές παραδόσιες, πολλά ἀπό τά σημερινά χωριά δημιουργήθηκαν μέ τήν συνένωση μικρότερων οἰκισμῶν πού προϋπήρχαν σέ χαμηλότερες τοποθεσίες τῆς περιοχῆς τους (Φούρκα, Μόλιστα, Καστάνιανη, Κάντσικο, Ζέρμα, Λούψικο, Πληκάτι, Βούρμπιανη, Πυρσόγιανη, Λισκάτσι, βλ. κατωτ. ὑπό Γ'). Θεωρῶ ὅτι τοῦτο συνέβη κατά τούς αἰῶνες 16ο καί 17ο, ὅπως καί σέ ἄλλα μέρη τῆς Πίνδου κατά τά προαναφερθέντα. Οἱ Τοῦρκοι κατακτητές παραχώρησαν προνόμια διοικητικά καί φο-

14. Βλ. ἀντιστοίχως, Ἰ. Λαμπρίδης, Ἡπειρωτικά μελετήματα, τχ Ζ' 56, Ψιμούλη, ὁ.π. 232-241, 269, 275, 280. Γιά τούς Ζαγορίσιους, ὁ Λαμπρίδης (ὁ.π., τχ Η' 72) γράφει ὅτι «μέχρι περίπου τοῦ 1740 ἐκαλλιέργουν τό τραχύ αὐτῶν ἔδαφος, περιεποιοῦντο δέ καί τήν κτηνοτροφίαν».

15. X. Γκούτος, Άπο τήν ίστορία τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, τ. Α' 2017 31-32, 44, 135-137, 215-220.

ρολογικά ἐπειδή οἱ κάτοικοι ύποτάχθηκαν ἐκουσίως τό 1430 καί ἀνέλαβαν τήν φρούρηση δερβενιῶν (στήν Μεσογέφυρα, κοντά στό Δερβένι, στήν Μόλιστα, στήν Φούρκα, μεταξύ Φετόκου καί Μπορμποτσικοῦ καί στήν Λάκκα Ἀώου)¹⁶. Βλαχόφωνα ἦσαν καί τότε μόνον τά προαναφερθέντα ἔξι χωριά, μᾶλλον.

Ἀπό τόν 13ο αἰώνα μέχρι τό 1656, ἡ περιοχή τῆς Μεσογέφυρας ἄκμαζε πληθυσμιακά, οἰκονομικά καί πολιτιστικά, στήν ἑτήσια ἐμποροπανήγυρή της προσέρχονταν ἔμποροι ἀκόμη καί ἀπό τήν Εὐρώπη. Οἱ κάτοικοι τῆς Διπαλίτσας καί τῶν ἔξι γειτονικῶν χωριῶν (6.000 ἄτομα) ἀσχολοῦνταν κυρίως μέ τήν γεωργία (ἡ ὁποία «έκρατίου τούς οἴκους»), τό ἐμπόριο, τήν βυρσοδεψία, τήν ύφαντουργία καί τήν σηροτροφία, ἐνῶ οἱ Ὁστανιτσιῶτες ἔτρεφαν 30.000 ζῶα¹⁷. Ἀλλά καί ὁ ὑπόλοιπος χῶρος τῆς ἐπαρχίας ἀναπτύχθηκε κατά τούς αἰῶνες 16ο καί 17ο, ὁ πληθυσμός του αὔξηθηκε καί μέ ἐπήλυδες, τά δέ χωριά τοῦ Γράμμου (ἀπό Νικολίτσα μέχρι Χιονιάδες) ἀναπτύχθηκαν οἰκονομικά μέ τήν ἡμινομαδική κτηνοτροφία, τίς μεταφορές, τίς είκαστικές τέχνες κ.λπ.¹⁸.

Σύμφωνα μέ στοματικές παραδόσεις πού καταγράφηκαν στά χωριά Φούρκα, Σταρίτσανη, Καστάνιανη, Κάντσικο, Ζέρμα, Λούψικο, Ντέντσικο, Βούρμπιανη, Πυρσόγιαννη κ.ἄ. (βλ. κατωτ. ὑπό Γ'), ἀρχικά, στά παλιά χρόνια, μερικοί τουλάχιστον ἀπό τούς κατοίκους ἦσαν ἡμινομάδες. Ἐχει γραφεῖ, χωρίς τεκμηρίωση, ὅτι στήν Κόνιτσα κατά τήν ἐποχή τῆς ἀκμῆς της «ὑπῆρχε μεγάλη βυρσοδεψία, τροφοδοτοῦσα ὀλόκληρον σχεδόν τήν Ἡπειρον» καί ὅτι στά πολύ παλιά χρόνια ἄκμαζαν στήν Κόνιτσα ἡ βυρσοδεψία καί ἡ γουνοποιία καί ἐπωλοῦντο προϊόντα τους εἰς Ἰωάννινα, Ἀρτα, Θεσσα-

16. Αὐτόθι, 39-40, 204, 332.

17. Λαμπρίδης, ὄ.π. τχ Ζ' 34, 53, 55, 56, 57, Γκοῦτος, ὄ.π. 43, 92-93, 142.

18. Γκοῦτος, ὄ.π. 44, 47-50, 142-143, 206-207, Βακαλόπουλος, ὄ.π. 100, Τσότσος, ὄ.π. 433, 435, 447, 326. Λειτουργοῦσαν περιοδικῶς ἐμποροπανηγύρεις στήν Διπαλίτσα μέχρι τό 1656, στήν Κόνιτσα ἔκτοτε, στήν Φετόκο μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα καί στήν Μόλιστα μέχρι τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα (Γκοῦτος, ὄ.π. 143, 544-7).

λία, Δυτ. Μακεδονία καί Βαλκάνια¹⁹. Αύτή ή μεγάλη βυρσοδεψική παραγωγή έτροφοδοτεῖτο μέ δέρματα ζώων ἐκτρεφομένων προφανῶς σέ δλόκληρη τήν ἐπαρχία. Βυρσοδεψεῖο λειτουργοῦσε καί στήν Μόλιστα, κοντά στόν Σαραντάπορο²⁰, κατά τήν ᾔδια ἐποχή μᾶλλον. Ό Πουκεβίλ, Γάλλος πρόξενος πού ἐπισκέφθηκε τήν ἐπαρχία τό 1806 καί διήνυσε τήν διαδρομή Κόνιτσα-Φούρκα-Χιονιάδες, παρατήρησε ὅτι οἱ κάτοικοι δέν εἶναι φιλόπονοι, ἀφίνουν ἀκαλλιέργητα πολλά χωράφια λόγω ἔλλειψης ἐργατικῶν χεριῶν, παράγουν σιτάρι, καλαμπόκι, λινάρι, κρασί καί μεγάλες ποσότητες καρυδιῶν καί βελανιδιῶν, ἔχουν ώς πρόσθετο «πόρο ζωῆς» τό κυνήγι καί ἐξάγουν ἀπό τό λιμάνι τῆς Αύλωνας δέρματα λαγῶν, ἀσβῶν καί ἀρκούδων²¹. Δηλαδή παρατήρησε ὅτι οἱ μόνες παραγωγικές δραστηριότητες τῶν κατοίκων ἦσαν ἡ γεωργία καί τό κυνήγι, ὅχι καί ἡ κτηνοτροφία (δέν μνημονεύει οὔτε βυρσοδεψεῖα). Καί τοῦτο, πιθανότατα, ἐπειδή οὔτε λίγοι κάτοικοι δέν ἀσχολοῦνταν πλέον μέ τήν κτηνοτροφία. Στά μέσα περίπου τοῦ 18ου αἰώνα, πολλοί ἄνδρες τῆς ἐπαρχίας ἄρχισαν νά ἐργάζονται ὁμαδικά ώς οἰκοδόμοι ἢ ώς ξυλουργοί, ταξιδεύοντας σέ ἄλλους τόπους, ἐνῶ ἥδη ἀπό τόν 17ο αἰώνα καμποσοί ἄλλοι ἐργάζονταν σέ ἄλλα μέρη ώς ζωγράφοι, ξυλογλύπτες ἢ ἀργυροχρυσοχόοι²².

Βάσει τῶν προεκτεθέντων, θεωρῶ ὅτι ὅλοι σχεδόν οἱ λίγοι ἡμινομάδες μεγαλοκτηνοτρόφοι πού κατοικοῦσαν σέ μερικά χωριά τῆς ἐπαρχίας μετοίκησαν μέ τά ποίμνιά τους ἀλλοῦ ἢ ἐπιδόθηκαν σέ ἄλλα ἐπαγγέλματα, ἵδιως τοῦ οἰκοδόμου, κατά τά ἔτη 1770-1800.

19. Ἀγγ. Παπακώστας, εἰς ΝΕΛΗ λ. Κόνιτσα, Ι. Λυμπερόπουλος, εἰς Ἡπειρ. Ήμερολόγιο, τ. 1981 279.

20. K. Στεργιόπουλος, εἰς Ἡπ. Χρονικά, τ. 1934 216, Γκοῦτος, ὄ.π. 198-202, 193.

21. F. Pouqueville, Ταξίδι στήν Ἐλλάδα. Τά Ἡπειρωτικά, 1994 170. Μέχρι τό 1811 ἐκαλλιεργοῦντο καί καπνά, ἀπό τά ὅποια παραγόταν ταμπάκος στούς ταμπακόμυλους τῆς Μόλιστας, τοῦ Λισκατσιοῦ καί τῆς Διπαλίτσας. Τό 1761 ἐκαλλιεργοῦντο στήν Μόλιστα μουριές γιά σηροτροφία. Βλ. Γκοῦτος, Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας καί ἡ Μόλιστα ἐπί τουρκοκρατίας, 2003 110, 91.

22. Γκοῦτος, Ἀπό τήν ιστορία... 170, 172, 199-202.

Διότι κατά τά ἔτη αύτά, στήν ἐπαρχία Κόνιτσας, στήν Δυτ. Μακεδονία και ἀλλοῦ, ἐπικρατοῦσε ἀναρχία ἐνεκα τῆς Ὀρλωφικῆς ἐπανάστασης και τῆς δράσης τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ πρίν και λίγο μετά τόν διορισμό του ως πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Ἀλβανοί ἄτακτοι και ἄλλοι ληστές λεηλατοῦσαν χωριά, ἀπῆγαν ὁμήρους και συγκρούονταν μέ ἀρματολούς, Ἀλβανοί μπέηδες, αὐθαιρετοῦντες και ἀλληλομαχόμενοι, ἐπιβάλλονταν σέ χωριά ως τσιφλικάδες τους ἡ ως ἔμμισθοι προστάτες τους, καταλάμβαναν βοσκοτόπους τους στίς κορυφές τοῦ Γράμμου, τοῦ Καμενίκου και τοῦ Σμόλικα, ἐπιχειροῦσαν ἐξισλαμισμούς κ.λπ., ἐνῷ οἱ κρατικές ἀρχές ἀδυνατοῦσαν νά τούς πειθαρχήσουν²³. Ἡ μεγάλη και ἡ μεσαία κτηνοτροφία ἔλειψαν ἡ ἀτόνησαν τότε, ἐνεκα τῶν ἐν λόγῳ ἀνωμαλιῶν, ἀλλά και ἐπειδή οἱ τοπικοί τσιφλικάδες προτιμοῦσαν τήν γεωργία (τά τσιφλικώρια αὐξήθηκαν), καθώς και ἐπειδή ἡ ἐδαφική ἔκταση πολλῶν χωριῶν ἦταν μικρή, οἱ δέ βοσκότοποί τους ἀνήκαν σέ ὅλους τούς κατοίκους (κοινόχρηστοι) και δέν ἐπαρκοῦσαν πρός ἐκτροφή μεγάλων ἡ μεσαίων ποιμνίων ἀπό μερικούς.

Γ.- Περίοδος τῶν ἔτῶν 1770-1913

Ήπειρος. Στά Ζαγοροχώρια, ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα, ὅλες οἱ οἰκογένειες συντηροῦσαν λίγα αἰγοπρόβατα, μερικές δέ και 1-2 ἀγελάδες, μέ κοινό βοσκό σέ κάθε χωριό, χρησιμοποιῶντας τούς χαμηλότερους βοσκοτόπους του, διότι οἱ ψηλότεροι ἐκμισθώνονταν σέ μεγαλοκτηνοτρόφους, Ζαγορίσιους ἡ ἄλλους, και ἀπό τό 1845 σέ Βλάχους. Τά 2/3 τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων παράγονταν ἀπό μεγαλοκτηνοτρόφους και ἀπό μοναστήρια. Ἀπό τά ἀναγκαῖα δημητριακά παράγονταν μόνον τό 1/10, τά δέ 9/10 τά προμήθευαν ἔμποροι ὑπό προϋποθέσεις καθοριζόμενες ἀπό τούς κοινοτάρχες. Στό Πωγώνι, τό 1889 ἐκτρέφονταν μικρά ποίμνια ἀνήκοντα σέ λίγους κατοίκους, οἱ ὅποιοι πωλοῦσαν προϊόντα τους στούς ἄλλους, τά δέ

23. Αὐτόθι, 321-334.

παραγόμενα δημητριακά δέν ἐπαρκοῦσαν οὕτε γιά τούς μισούς κατοίκους. Στήν όρεινή Ἡπειρο, ἀπό τά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα καί κυρίως ἀπό τά τέλη του, ἡ κτηνοτροφία, ἵδιως ἡ νομαδική, ἀναπτύχθηκε σέ βάρος τῆς γεωργίας, βασικά ἐπειδή ἡ φορολογία της ἔγινε ἐλαστική καί ἡ μετανάστευση ἐντάθηκε²⁴.

Στήν ἐπαρχία Κόνιτσας γενικά. Ό περιηγητής Λήκ, πού ἐπισκέφθηκε τήν Κόνιτσα τό 1809, ἔγραψε ὅτι ὁ κάμπος της παράγει κρασί, σιτάρι, κριθάρι, καλαμπόκι καί ὅσπρια, ἀνήκει δέ κατά τό μεγαλύτερο μέρος του στόν Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ὅποῖς μεταφέρει ἀλλοῦ τήν παραγωγή του. Δέν ἀνέφερε τίποτε γιά τήν κτηνοτροφία της, ὅπως καί ὁ Λ. Κουτσονίκας πού ἔγραψε τό 1863 ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας εἶναι «βιομήχανοι» (=τεχνίτες) καί ἔμποροι²⁵. Ἡ πιθανολόγηση ὅτι τότε τουλάχιστον ἦταν ύποτονική ἡ μεγάλη κτηνοτροφία της, ὅχι καί ἡ γεωργία της, ἐνισχύεται ἀπό τίς ἔξης συναφεῖς ἐνδείξεις: τό 1850, ἀπό τούς 45 οίκισμούς τῆς ἐπαρχίας, οἱ 29 ἦσαν τσιφλικοχώρια, σέ μερικούς δέ οίκισμούς λειτουργοῦσαν πολλοί ἀλευρόμυλοι, ὅπως: στήν Βούρμπιανη 18, στήν Φούρκα 14, στό Κεράσοβο 9, στό Παλιοσέλι καί στήν Μπριάζα ἀνά 8, στήν Κόνιτσα, στήν Μόλιστα καί στό Λισκάτσι ἀνά 5, στό Γκρισμπάνι 4²⁶.

Τά στοιχεῖα πού χαρακτήριζαν τήν κτηνοτροφία καί τήν γεωρ-

24. Γιά τά προεκτεθέντα, βλ. Γ. Παπαγεωργίου, Οἰκονομικοί καί κοινωνικοί μηχανισμοί στόν ὁρεινό χῶρο. Ζαγόρι, 1995 48-69, Λαμπρίδης, δ.π. τχ Ζ' 56, Μ. Κοκολάκης, Τό ύστερο Γιαννιώτικο πασαλίκι, 2003 43-44, Δασούλας, δ.π. 364, Κουκούδης, δ.π. 110. Στό Ἀνατ. Ζαγόρι, πού ἦταν κυρίως γεωργικό λόγω καί τῶν λίγων μεγάλων βοσκοτόπων του, ἀπό τά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα ἡ γεωργική παραγωγή του ἦταν ἀνεπαρκής, γι' αὐτό ἐντάθηκε ἡ μετανάστευση τῶν κατοίκων του (Δασούλας, δ.π. 93).

25. W. Leake, Ἡπειρος 1805-1810, μτφρ. Γ. Στάθη, 1976 162, Λ. Κουτσονίκας, Γενική ἱστορία τῆς Ἐλλ. Ἐπαναστάσεως, Α' 1863 103.

26. Γιά τά τσιφλικοχώρια, βλ. Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Β' 1856 339-341, 367, 91. Γιά τούς ἀλευρόμυλους, βλ. στά ἀναφερόμενα παρακάτω δημοσιεύματα πού περιέχουν ἱστορικά στοιχεῖα γιά τούς ἐν λόγω οίκισμούς. Τά σιτηρά πού ἀλέθονταν παράγονταν στούς οίκισμούς ἡ ἀγοράζονταν ἀπό πλανόδιους ἔμπορους ὅταν δέν ἀρκοῦσαν τά παραγόμενα.

γία τῆς ἐπαρχίας γύρω στό 1900 ύποθέτω ὅτι δέν ἄλλαξαν σημαντικά μέχρι τό 1940. Γι' αὐτό, ἐλλείψει ἄλλων καταλλήλων βιβλιογραφικῶν πληροφοριῶν, παραθέτω τίς ἀκόλουθες πού ἀφοροῦν στήν περίοδο 1926-39. Ό «Οδηγός τῆς Ἑλλάδος» τοῦ Ν. Ἰγγλέση, ἔκδοση 1926, περιέλαβε πληροφορίες και γιά τήν κτηνοτροφία και γεωργία μερικῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας, οἱ ὁποῖες μεταγράφονται παρακάτω κατά περίπτωση. Τό Λεξικό Ἐλευθερουδάκη (λ. Κόνιτσα) ἔγραψε τό 1929 ὅτι ἡ ἐπαρχία «παράγει εἴδη θήρας, ξυλείας και κτηνοτροφίας και ἔχει ὀνομαστήν ὑφαντουργίαν ταπήτων». Η Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια (λ. Κόνιτσα) ἔγραψε τό 1930: «Η ἐπαρχία καλύπτεται ύπό δασῶν, τά βουνά εἶναι ἀξιόλογοι θεριναί βοσκαί νομαδικῆς κτηνοτροφίας, αἱ δέ τοῦ Γράμμου παράγουν τυρόν ἐκλεκτῆς ποιότητος. Οἱ κάτοικοι ως ἐπί τό πλεῖστον ἥσαν ἄλλοτε κτίσται. Η ἐπαρχία παράγει σιτηρά, ὅσπρια, ὀλίγον οἶνον, εἴδη κτηνοτροφικά και εἴδη ξυλείας». Τό 1939 ὁ Ἐπιθεωρητής Δημοτικῶν Σχολείων τῆς ἐπαρχίας ἔγραψε: «Οἱ κάτοικοι τῆς περιφερείας ἀσχολοῦνται εἰς τήν καλλιέργειαν τῶν πτωχῶν ἐδαφῶν και εἰς μικράν κτηνοτροφίαν. Η παραγωγή περιορίζεται εἰς ἀνεπαρκή ποσότητα ἀραβοσίτου, σίτου, φασολιῶν, γεωμήλων. Τό γάλα τῆς κατσίκας και τό αὐγό τῆς ὅρνιθος πωλοῦνται διά τήν πληρωμήν ίατρῶν κ.λπ.»²⁷.

Κόνιτσα. Στήν περίοδο 1890-1920, οἱ περισσότερες οἰκογένειές της διατηροῦσαν 1-2 ἀγελάδες και λίγα πρόβατα ἡ γίδια πού τά ἔβοσκε κοινός τσομπάνος²⁸. Ό «Οδηγός τῆς Ἑλλάδος» ἔγραψε ὅτι τό 1926 στήν Κόνιτσα ἐκτρέφονταν αἴγοπρόβατα 40.000 και ἀγελάδες 250, παράγονταν δέ γάλα 50-60.000 ὄκαδες και δέρματα 12.000, πλήν ὅμως ύπονοοῦσε μᾶλλον τήν κτηνοτροφία ὅλης τῆς ἐπαρχίας.

Λάκκα Ἄώου²⁹. Τά χωριά της Μπριάζα, Ἀρμάτοβο, Πάδες και

27. Βλ. Θ. Μακούλης, εἰς Τά Καντσιώτικα, τχ 7/2006 29. Τίς πληροφορίες τοῦ Όδηγοῦ τῆς Ἑλλάδος βλ. εἰς Κόνιτσα, τ. 2017 151 ἐπ.

28. Τ. Παπαδημούλης, Η Κόνιτσα πού ἔσβησε, 1972 82.

29. Βλ. B. Niticiakos, Η Κόνιτσα και τά χωριά της 2008 160, A. Wace/M. Thompson, Οἱ νομάδες τῶν Βαλκανίων, 1989 200-202, Λ. Γώγου-Μαργαρίτη, Ἀλήθειες ἀπό τό σκοτάδι στό φῶς, 2018 319-320, Ἀν. Εύθυ-

Παλιοσέλι ήταν βλαχόφωνα, ἀλλά ὅχι κυρίως κτηνοτροφικά, βιοπορίζονταν μέ τήν γεωργία, τήν οἰκόσιτη κτηνοτροφία, τήν ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν καί τήν ύδροκίνηση. Στήν Μπράζα τό 80% τῶν ἀνδρῶν ἦσαν ύλοτόμοι, κατρανάδες καί ἀγωγιάτες, οἱ βοσκότοποι ἐκμισθώνονταν σέ ξένους τσέλιγκες, τρεῖς δέ ἀπό τίς 4-5 κτηνοτροφικές οἰκογένειες εἶχαν ἀπό 200 αἴγοπρόβατα πού τά ξεχείμαζαν σέ κάμπους. Στίς Πάδες τό 1926 ἐκτρέφονταν πρόβατα 5.000 καί παράγονταν σιτηρά 12.000 ὄκαδες. Οἱ κάτοικοι τοῦ Γκρισμπανιοῦ δέν μιλοῦσαν βλάχικα, ἦσαν οἰκοδόμοι, γεωργοκτηνοτρόφοι, ύλοτόμοι καί κυνηγοί, ξεχείμαζαν στό χωριό τά γιδοπρόβατά τους, πού ἦσαν 10-20 καί ἐνίοτε 50 ἀνά οἰκογένεια, πωλοῦσαν τά πλεονάσματα τῶν προϊόντων τους.

Φούρκα³⁰. Συγκροτήθηκε μέ τήν συνένωση τριῶν οἰκισμῶν. Πρίν ἀπό τό 1790 εἶχε 3.000 γεωργοκτηνοτρόφους κατοίκους, ἐνῶ ἔκτοτε οἱ περισσότεροι κάτοικοι ἦσαν κυρίως γεωργοί (εἶχαν 90 γεωργικές ἀποθῆκες, πωλοῦσαν σιτηρά τους στήν Κόνιτσα), οἰκοδόμοι, ξυλουργοί, ράφτες, ἀγωγιάτες, ζωέμποροι κ.λπ. Μετά τό 1878 ἐγκαταστάθηκαν μονίμως στό χωριό οἰκογένειες ἐπήλυδων νομάδων, οἱ ὅποιοι ἀρνοῦνταν νά μετέχουν στούς φόρους τῆς κοινότητας καί ἔβλαπταν τίς γεωργικές καλλιέργειες (γι' αὐτό πολλοί γηγενεῖς μετανάστευσαν), ἐξέτρεφαν γιδοπρόβατα 40.000, ἀγελάδες 1000, φορτηγά ζῶα 800. Τό 1926 ἐκτρέφονταν αἴγοπρόβατα 40.000, ἀγελάδες 250, παράγονταν δέρματα 12.000, γάλα 50-60.000 ὄκαδες. Οἱ νεότερες γενιές δέν ἔμαθαν τήν βλάχικη γλῶσσα.

Κεράσοβο³¹. Μαρτυρεῖται ὅτι οἱ κάτοικοί του ἀπό τό 1695 ἔδιναν στόν τσιφλικά τους γεώμορο, συνεπῶς ὅχι κτηνοτροφικά πρ-

μίου, εἰς Πρωινός Λόγος, φ. 12-13.9.1992, Δ. Μπόγδος, Τό χωριό Ἐλεύθερο, 2000 69-71, 79.

30. Γ. Τσιούμης, Ἰστορία τοῦ χωριοῦ Φούρκα τῆς Ἡπείρου, 1933 1219, 31, 53, X. Ἐξάρχου, Ἡ Φούρκα τῆς Ἡπείρου, 1987 23, 25, 471-474, Wace/Thompson, δ.π. 203, Νιτσιάκος, δ.π. 144.

31. Δ. Σαμαρᾶς, Κιράσοβο, 2002 411, 286, A. Baldacci, εἰς Κόνισα, τ. 2003 216-8, 290, Γ. Κοντοδῆμος, Λαογραφικά-Ιστορικά, 1978 28, 34, 68, 313, ὁ ἴδιος, Κερασοβίτικα βιώματα, 1988 142.

ιόντα. Τό 1896 καλλιεργοῦσαν ἐπιμελῶς λαχανικά, καπνό, σίκαλη, δένδρα κ.ἄ. σέ ἀρδεύσιμες γαῖες. Πολλοί ἐργάζονταν ώς ύλοτόμοι, ἀγωγιάτες, χανιτζῆδες, τσαρουχάδες κ.λπ. Κάθε οἰκογένεια συντηροῦσε λίγα αἴγοπρόβατα, περίπου δέ δέκα οἰκογένειες ἔτρεφαν κοπάδια ἀγελάδων. Οἱ βοσκότοποι τοῦ Σμόλικα ἐκμισθώνονταν σέ Βλάχους νομάδες πού ἐμπορεύονταν δέρματα καί ξυλεία.

Σταρίτσανη³². Παλαιότερα εἶχε πολλά αἴγοπρόβατα, ἀλλά γύρω στό ἔτος 1900 μόνον τρεῖς οἰκογένειες εἶχαν δικά τους κοπάδια καί τά ξεχείμαζαν στίς χαμηλότερες τοποθεσίες τοῦ χωριοῦ. Τό 1932 μιά οἰκογένεια εἶχε 150 γίδια πού τά ξεχείμαζε στά Καβάσιλα, ἀλλά μετά ἀπό λίγα χρόνια μετανάστευσε. Κάθε σπίτι συντηροῦσε 10-20 γιδοπρόβατα, οἱ βοσκότοποι δέν ἐκμισθώνονταν σέ Βλάχους. Τό 1926 ἐκαλλιεργοῦντο σιτάρι καί καλαμπόκι σέ 1400 στρέμματα γῆς.

Μόλιστα³³. Οἱ μικροί οἰκισμοί της πού προϋπήρχαν σέ χαμηλότερες θέσεις τῆς περιοχῆς της ἐνώθηκαν σέ τρεῖς συνοικίες καί οἱ κάτοικοι ἔξακολούθησαν νά βιοπορίζονται μέ τήν γεωργία, τήν κτηνοτροφία (πού ὅμως σταδιακά περιοριζόταν), τό κυνήγι καί τό ψάρεμα στά ποτάμια της. Καλλιεργοῦσαν δημητριακά, κηπευτικά, ἀμπέλια, ὄπωροφόρα δένδρα, μουριές γιά σηροτροφία, καπνά, λινάρι κ.ἄ., πωλοῦσαν κυρίως κρασί, κορκάρι καί ἄχυρο, ἀγόραζαν τά ἐλλείποντα δημητριακά ἀπό ἀγωγιάτες πλανόδιους. Συντηροῦσαν λίγα ζῶα πού τά ξεχείμαζαν παλαιότερα σέ χαμηλότερες τοποθεσίες τοῦ χωριοῦ, ἀλλά κατά τά ἔτη 1870-1910 τουλάχιστον 5-6 οἰκογένειες ξεχείμαζαν 100-200 αἴγοπρόβατά τους στήν Προβίτσικα συνήθως. Στήν θέση Ἀργάζι λειτουργοῦσε βυρσοδεψεῖο, πρίν ἀπό τό 1820 μᾶλλον. Τό 1925 τό Γανναδιό εἶχε αἴγοπρόβατα 1000, βόδια 40, φορτηγά ζῶα 70. Μερικοί κάτοικοι ἐργάζονταν στά κτήματα τῆς τοπικῆς μονῆς, στόν ταμπακόμυλο καί στά χάνια, κατά δέ τόν 19ο αἰώνα οἱ περισσότεροι ἔγιναν οἰκοδόμοι ἢ μετανάστευσαν γιά κάμποσα ἔτη.

32. X. Χρηστίδης, Πουρνιά Κονίτσης Ιωαννίνων, 1991 213, 128.

33. Γκοῦτος, Ἡ ἐπαρχία... 89-90, 93-96, Δημητριάδης, Ἡ Μόλιστα τῆς Ἡπείρου, 1974 126-7, 130, K. Στεργιόπουλος, εἰς Ἡπ. Χρονικά, τ. 1934 216.

Καστάνιανη³⁴. Προϋπήρξε κοντά σέ μονή άρχικά και σέ άλλη θέση έπειτα. Παλαιότερα έκτρέφονταν πολλά αίγοπρόβατα και βόδια, όποιοι είχαν μεγάλα κοπάδια τά ξεχείμαζαν σέ χαμηλότερες τοποθεσίες του χωριού, όπου ύπηρχαν και καλύβες-μανδριά. Προπολεμικά έκτρέφονταν 1200 αίγοπρόβατα, καθώς και 100 βόδια που ύποβοηθοῦσαν τίς γεωργικές έργασίες. Παράγονταν μεγάλες ποσότητες τυριού, βουτύρου και μυζήθρας, άλλα άγοραζόταν κρέας από γειτονικά χωριά λόγω άνεπάρκειάς του. Έκαλλιεργοῦντο: καλαμπόκι (έπαρκοῦσε), σιτάρι (δέν έπαρκοῦσε), άμπέλια (έπωλοῦντο κρασί και τσίπουρο), δσπρια, κηπευτικά, μηλιές, μουριές για σηροτροφία. Παραγωγή του 1926, σέ δύο διαστάσεις: σιτηρά 60.000, σταφύλια 120.000, μῆλα 35.000, κεράσια 12.000. Πολλοί άνδρες έργαζονταν ως οίκοδόμοι, ξυλουργοί, ράφτες κ.λπ.

Κάντσικο³⁵. Δημιουργήθηκε μέ τήν συνένωση 5 προγενέστερων μικρῶν οίκισμῶν. Παλαιότερα έτρεφε 30-40.000 γιδοπρόβατα, βόδια και μουλάρια, ό πιό πλούσιος τσέλιγκας είχε 13.000 πρόβατα, ό πιό φτωχός 50 πρόβατα, τό ξεχείμασμα γινόταν στήν Θεσσαλία και στήν περιοχή τῶν Γρεβενῶν. Άργότερα τά κοπάδια ἦσαν μικρά και ξεχείμαζαν κοντά στόν Σαραντάπορο. Παλαιότερα έκαλλιεργοῦντο 10.000 στρέμματα γῆς (20-30 στρ. άνά οίκογένεια) και παράγονταν (σέ δύο διαστάσεις): σιτάρι 200.000, καλαμπόκι 20.000, κριθάρι και βρώμη 3.000, κρασί 200.000. Τό 1926 ύπολογίσθηκαν τά αίγοπρόβατα σέ 2.500 και τά δημητριακά σέ 60.000 δύο διαστάσεις. Πολλοί άνδρες έργαζονταν ως οίκοδόμοι, βαρελάδες, κλαδευτές κ.λπ.

Ζέρμα³⁶. Δημιουργήθηκε μέ τήν συνένωση τριῶν μικρῶν οίκισμῶν, στούς όποίους κατοικοῦσαν 400 οίκογένειες, βιοποριζόμενες μέ τήν κτηνοτροφία και την χρυσοχοΐα, κοντά στήν τοπική μονή που είχε πολλά κτήματα και ποίμνια. Οι άνδρες του νέου χωριού έργαζονταν κυρίως ως γεωργοί, κτηνοτρόφοι και οίκοδόμοι, οί δέ γυναῖκες ως ύφαντριες. Προπολεμικά τό 80% τῶν οίκογε-

34. X. Γκάσιος, Ίστορία τῆς Καστάνιανης Κονίτσης, 1971 146-153.

35. Κάντσικο-Δροσοπηγή, 1993 33-34, 76-79, 201 έπ.

35. Κάντσικο-Δροσοπηγή, 1993 33-34, 76-79, 201 έπ.

νειῶν παρῆγε σιτηρά ἐπαρκή γιά τήν διατροφή τους καί μερικές πωλοῦσαν περισσεύματά τους, ἐκτρέφονταν αἰγοπρόβατα 7.000, βόδια 300, φορτηγά ζῶα 150, ύπηρχαν οίκογένειες πού δεν εἶχαν αἰγοπρόβατα, ἐνῶ, ἀπό τίς 45-50 κτηνοτροφικές οίκογένειες, οἱ 3 εἶχαν 300-800 κεφάλια, οἱ 20 εἶχαν 100-150, οἱ 25 εἶχαν 40-70, πωλοῦσαν δέ ὅλες προϊόντα τους καί ξεχείμαζαν οἱ μέν τσέλιγκες στήν Θεσσαλία, οἱ δέ ἄλλοι σέ μαντριά ἔξω ἀπό τό χωριό. Παραγωγή τοῦ 1926: σιτηρά 90.000 ὄκ., βούτυρο καί τυρί 3.500 ὄκ.

Λούψικο³⁷. Συγκροτήθηκε μέ τήν συνένωση τριῶν μικρῶν οίκισμῶν τῆς περιοχῆς του. Κατά τά ἔτη 1779-1802 καί 1890-1913 ἔγινε τσιφλίκι. Οἱ ἀρχικές 5 οίκογένειες καί ἐκεῖνες πού ἦλθαν στό χωριό σύν τῷ χρόνῳ ἦσαν γεωργοκτηνοτροφικές, καλλιεργοῦσαν δημητριακά, κηπευτικά κ.λπ. καί μέ τά πλεονάσματά τους συναλλάσσονταν μέ ἄλλους: ὅποιοι εἶχαν πολλά αἰγοπρόβατα τά ξεχείμαζαν σέ κάμπους.

Ντέντσικο³⁸. Εἶναι τό μόνο χωριό ἀπό τά παλιά βλαχοχώρια τῆς ὁροσειρᾶς τοῦ Γράμμου πού ἐπιβίωσε. Ἡταν ἀμιγῶς κτηνοτροφικό (χωρίς συστηματική γεωργία), μέ βοσκότοπους κοινόχρηστους. Ὄλοι σχεδόν οἱ κάτοικοι ξεχείμαζαν στά πεδινά τῆς Θεσσαλίας καί τῆς Μακεδονίας, μερικοί ἄνδρες ἐργάζονταν ώς τυροκόμοι (ή οὕρδα τους ἦταν περίφημη), ἀγωγιάτες καί ξυλέμποροι. Προπολεμικά εἶχε 300 οίκιες καί 45.000 γιδοπρόβατα.

Πληκάτι³⁹. Συγκροτήθηκε μέ τήν συνένωση μικρῶν οίκισμῶν, ἥταν τσιφλίκι Κολωνιατῶν ἀπό τόν 18ο αἰώνα μέχρι τό 1927, οἱ βοσκότοποί του κατέχονταν ἀπό ἡμινομάδες Ἀρβανιτόβλαχους. Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνταν ἐλάχιστα μέ τήν κτηνοτροφία (κυρίως τήν οἰκόσιτη), περισσότερο μέ τήν γεωργία (πωλοῦσαν φασόλια, πατάτες, φροῦτα κ.ἄ. σέ Βλάχους καί σέ Ντενιτσιῶτες, ἀγό-

37. Γ. Σδοῦκος, Λυκόραχη, 1988 71.

38. Νιτσιάκος, ὄ.π. 144-145, Κουκούδης, ὄ.π. 252, Wace/Thompson, ὄ.π. 212, Ά. Πάσχος, "Οτι εἶδα, ὅτι ἄκουσα, 1993, Βόλος 32, 33, 34.

39. Π. Ποτηρόπουλος, Πολιτισμικές ταυτότητες στήν Πίνδο, 2007 245, 246, 257, 273, 274, 290, 291, 325, 328, 393, 397, Γκοῦτος, Οἱ οἰκισμοί τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας στό παρελθόν, 2015 80.

ραζαν ἀπό αὐτούς κτηνοτροφικά προϊόντα) καί κάμποσοι ἄνδρες ώς οἰκοδόμοι.

Βούρμπιανη⁴⁰. Τό σημερινό χωριό προϋπήρξε διαδοχικά σέ δύο χαμηλότερες τοποθεσίες του, κοντά σέ μονές. Στήν κάτω συνοικία κατοικοῦσαν κυρίως γεωργοί, στήν μεταγενέστερη ἐπάνω συνοικία κατοικοῦσαν, μεταξύ ἄλλων, ἀρχικά μέν 5-6 οἰκογένειες μεγαλοκτηνοτρόφων, πού μετέπειτα ἔγιναν ξυλουργοί καί οἰκοδόμοι, ἀργότερα δέ καί κάμποσοι Βλάχοι. Ἐνας χωριανός τό 1815 εἶχε 630 γιδοπρόβατα, ἀλλά τό 1820 εἶχε 80. Τά μεγάλα κοπάδια ξεχείμαζαν στήν Θεσσαλία. Στό χωριό ύπηρξαν 18 ἀλευρόμυλοι. Πολλοί ἄνδρες ἐργάζονταν ώς οἰκοδόμοι ἢ ἀγωγιάτες, οἱ γυναῖκες ἀσχολοῦνταν μέ τήν γεωργία καί τήν ὑφαντουργία.

Πυρσόγιαννη⁴¹. Συγκροτήθηκε μέ τήν συνένωση μικρῶν διάσπαρτων οἰκισμῶν γεωργοκτηνοτρόφων. Μερικοί ἀπό αὐτούς ύπηρετοῦσαν δύο οἰκογένειες τσαλιγκάδων, οἱ ὅποιες ξεχείμαζαν τά κοπάδια τους στήν Θεσσαλία, ἀλλά μετά τό 1850 εἶχε ἐκάστη μόνον 300 γιδοπρόβατα. Τό 1808 ἀρπάχθηκαν ἀπό Άλβανούς 1200 αἰγοπρόβατα τοῦ χωριοῦ. Ἀργότερα οἱ κάτοικοι καλλιεργοῦσαν δημητριακά, κηπευτικά, ἀμπέλια καί ὀπωροφόρα δένδρα, συντηροῦσαν λίγα αἰγοπρόβατα καί βόδια, πολλοί δέ ἄνδρες μετά τό 1750 ἐργάζονταν ώς οἰκοδόμοι.

Λισκάτσι⁴². Στήν περιοχή του παλαιότερα διέμεναν Άρβανιτό-βλαχοί ποιμένες καί Βούλγαροι ξυλοκόποι, ἐνῶ ἔπειτα ἐγκαταστάθηκαν τρεῖς ἀδελφοί καί δημιουργήθηκαν τρεῖς συνοικίες κτηνοτρόφων, σιδηρουργῶν καί χρυσοχόων. Ο βοσκότοπος τοῦ χωριοῦ στήν περίοδο 1786-1845 κατεχόταν αὐθαιρέτως ἀπό Κολωνιά-

40. Ἀν. Εὐθυμίου, Ἡ Βούρμπιανη τῆς Ἡπείρου, 1987 16, 56, 20, Β. Δημάρατος/Ν. Ρεμπέλης, Ἰστορία τῆς Βούρμπιανης, 1996 21-24, 29, 30, 32, Γκοῦτος, Ἀπό τήν ιστορία... 191-2.

41. Π. Φρόντζος, Ἡ παιδεία στήν Πυρσόγιαννη ἐπί τουρκοκρατίας, 1980 16-18, 67, Ι. Μαυρομάτης, Ἰστορία καί παράδοση τῆς Πυρσόγιαννης, 1989 16-17, Ν. Τσίπας, Ἄνταμωμα μέ πατρογονικούς ἀντίλαλους τῆς Πυρσόγιαννης, 1987 20-23, 135, Σούρλας, εἰς Ἡπ. Χρονικά, τ. 1929 231, Α. Πάσχος, δ.π. 124, 46.

42. Τ. Χρήστου, Ἀσημοχώρι, 2001 19, 26, 28-29, 74-75, 68-69, 80-82, 261.

τη μπέη, μετέπειτα δέ έκμισθωνόταν σέ Βλάχους. Πολλοί ᄀνδρες έργάζονταν ως ξυλουργοί, ξυλογλύπτες, οίκοδόμοι.

Ίσβιρος⁴³. Οι κάτοικοι κατέβαλλαν σέ σπαχή φόρο γεωργικῆς παραγωγῆς ἀπό τὸν 18ο αἰώνα τουλάχιστον μέχρι τὸ 1845, σέ γειτονικό δέ τζαμί μίσθωμα γιά τὸν βοσκότοπο τοῦ χωριοῦ. Τά δάση του έκμισθώνονταν σέ ύλοτόμους. Ύπηρχαν ύδροπρίονα, νεροτριβιές, τυροκομεῖα καί ύφαντουργεῖα. Παραγωγή τοῦ 1926, σέ ὀκάδες: σιτηρά 30.000, σταφύλια 7.000, κεράσια 500.

---

43. Γκοῦτος, Οἱ οἰκισμοί... 68, X. Παπαϊωάννου, ὅ.π. 164.

§2.- Ἄλλοι τοπικοί οἰκονομικοί πόροι

A.- Σηροτροφία

Τό 1889 γράφτηκε ὅτι παλαιότερα οἱ γυναῖκες τῶν χωριῶν Διπαλίτσα, Ὁστανίτσα, Φραστανά καὶ Πολίτσανη «κατεγίνοντο εἰς τήν ὑφαντικήν καὶ τήν καλλιέργειαν τῆς μετάξης, πολύν ὄργασμόν καὶ διάθεσιν πρός τήν συκαμινοτροφείαν ἔχουσαι μέχρις ἐσχάτων», ἀλλά οἱ Ὁστανιτσιῶτες προσφάτως, ἐπειδή οἱ τσιφλικάδες ἀπαιτοῦσαν γεώμορο καὶ γιά τό μετάξι, ξερρίζωσαν τίς μουριές καὶ ἀναθεμάτισαν ὅποιον θά φύτευε τέτοιο δένδρο. Στήν Μόλιστα τό 1761, ἔνεκα καταιγίδας, καταστράφηκαν οἱ «σκαμηνιές» (μουριές) πού χρησίμευαν πιθανότατα γιά μεταξοκαλλιέργεια. Στά χωριά Στράτσιανη, Ἰσβορος καὶ Ζέλιστα ὑπῆρχε τό τοπωνύμιο Σκαμνιές. Τό 1876 γράφτηκε ὅτι στήν Κόνιτσα «αἱ γυναῖκες κατά τό ἔαρ σκωλικοτροφῶσι». Παλαιότερα, στήν Καστάνιανη οἱ γυναῖκες ἀσχολοῦνταν μέ τήν σηροτροφία καὶ ἡ παραγωγή της ἐπωλεῖτο, στήν δέ Μόλιστα ἡ σηροτροφία ἀνθοῦσε (τό 1933 ἔφεραν δενδρύλλια μουριᾶς οἱ Χατζιδάκης, Λιόγκας καὶ Ἀργιάννης). Ἡ Φιλεκπαιδευτική Ἀδελφότητα Βούρμπιανης τό 1907 ἐπιδότησε τόν Χ. Ρεμπέλη νά παρακολουθήσει μαθήματα σηροτροφίας στό Χαλάνδρι γιά νά τήν διδάξει στό χωριό, κομίσθηκαν δέ τό 1912 ἀπό τήν Πόλη στό χωριό 4.000 δενδρύλλια μουριᾶς καὶ τό 1935 ἐπιδιώχθηκε ἡ ἀνάπτυξη τῆς σηροτροφίας¹.

1. Βλ. κατά σειρά: α) *I. Λαμπρίδης, Ἦπειρ. μελετήματα, τχ Ζ' 1889 57, β)*
X. Γκούτος, Ἡ ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας καὶ ἡ Μόλιστα ἐπί τουρκοκρατίας, 2003

Στήν Ἡπειρό ἡ σηροτροφία ἀναπτύχθηκε μετά τό 1850 περίπου, ἀλλά τά παραγόμενα κουκούλια μεταξοσκωλήκων ἐπωλοῦντο ἀλλοῦ κατά τό πλεῖστον, διότι δέν ὑπῆρχε ἀξιόλογο μεταξουργεῖο. Στό Πωγώνι τά κουκούλια παράγονταν γιά νά ὑφαίνονται οἱ μεταξένιοι γυναικεῖοι κεφαλόδεσμοι, μετά δέ τό 1880 περίπου τά ἐπεξεργάζονταν μεταξουργοί Βησανιῶτες. Παραγωγή κουκουλιῶν τό 1871 ὑπολογισμένη σέ ὄκαδες: Κόνιτσα 800, πόλη Ἰωαννίνων 4.000, Ζαγοροχώρια 2.000, πόλη καί χωριά τῆς Ἀρτας 2.500. Τό 1931 ίδρυθηκε ἡ Φιλοσηροτροφική Ἐνωσις Ἡπείρου².

B.- Ύλοτομία

Ἄρκετοί ἀπό τούς ἄνδρες μερικῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας, στά όποια ὑπῆρχαν μεγάλα δάση, βιοπορίζονταν μέ τήν ύλοτομία: κοπή καί μεταφορά κορμῶν δένδρων σέ κοντινά πριόνια, χειροκίνητα ἢ ὑδροκίνητα, καί χειρισμός τῶν πριονιῶν πρός παραγωγή δοκῶν καί σανίδων πού μεταφέρονταν καί ἐπωλοῦνταν στά ἐν λόγω χωριά ἢ σέ ἄλλους τόπους. Οἱ ἐγκυκλοπαίδειες Ἐλευθερουδάκη (1929) καί Πυρσοῦ (1930) περιέλαβαν στά κυριότερα προϊόντα τῆς ἐπαρχίας τά «εἴδη ξυλείας».

Τό 1806 ὁ Πουκεβίλ εἶδε κοντά στήν Κόνιτσα τόν Ἀῶν νά κουβαλάει στά νερά του «τετραγωνισμένα ξύλα προοριζόμενα γιά τό κτίσιμο τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στήν Πρεμετή καί τό Τεπελένι». Τό 1809 ὁ Λήκ εἶδε κοντά στήν Κόνιτσα, μετά ἀπό νεροποντή, στίς ὅχθες τοῦ Ἀώου, σκοπρισμένη ξυλεία πού ἦταν «ἀρκε-

91, γ) *K. Στεργιόπουλος*, εἰς Ἡπ. Χρονικά τ. 1938 174, δ) *A. Γονιός*, εἰς Κόνιτσα, τ. 2017 10, ε) *X. Γκάσιος*, Ἰστορία τῆς Καστάνιανης, 1971 154, στ) *Eύ. Δημητριάδης*, Ἡ Μόλιστα τῆς Ἡπείρου, 1974 126, Θ. *Γκούτος*, Γανναδιώτικα, 1986 30, ζ) *Eύθυμιον*, Ἡ Βούρμπιανη τῆς Ἡπείρου, 413, Μ. *Γιόσης*, Τό ιστορικό τοῦ Συνδέσμου κοινότητος Βούρμπιανης, 1983 43, 83.

2. *Γ. Παπαγεωργίου*, Οἰκονομικοί καί κοινωνικοί μηχανισμοί στόν ὄρεινό χῶρο. Ζαγόρι, 1995 54-56, *Π. Ράπτης*, Ἡ Κάτω Μερόπη, 1998 98, *K. Κωστούλας*, Ἡ μάνα μου μολογάει, 1996 18, Ἡπειρωτικός Ἀγών, φ. τῆς 8.1.1931.

τή νά έφοδιάσει ὅλη τή γειτονιά μέ σανίδια καί καυσόξυλα». Σέ άμφοτερες τίς περιπτώσεις, προφανῶς ἡ ξυλεία εἶχε παραχθεῖ ἀπό ύλοτόμους τῆς Λάκκας τοῦ Ἀώου. Προπολεμικά, οἱ περισσότεροι ἄνδρες τοῦ Δίστρατου ἦσαν ύλοτόμοι καί δασεργάτες, χειριζόμενοι ύδροπρίονα καί χειροπρίονα στά δάση τοῦ χωριοῦ τους ἢ καί ἄλλων χωριῶν³.

Φουρκιῶτες ύλοτομοῦσαν μέ ύδροπρίονα, μέχρι τό 1850 περίπου, στό δάσος πού ἀπέκτησε τότε ὁ μπέης τσιφλικᾶς τοῦ Κερασόβου. Στά παλιά χρόνια, Κερασοβίτες ύλοτομοῦσαν δάση τοῦ χωριοῦ τους, μέ ύδροπρίονα, καί πωλοῦσαν τήν ξυλεία στήν Β. Ἡπειρο καί ἄλλοῦ. Ἀπό τό 1928 τά Κερασοβίτικα δάση τά ξυλευόταν διαχειριστική ἐπιτροπή καί ἀπό τό 1935 συνεταιρισμός χωριανῶν. Τό 1952 ίδρυθηκαν δασικοί συνεταιρισμοί στήν Φούρκα καί στήν Σταρίτσανη⁴. Υδροπρίονα ύπηρξαν καί στήν Λαγκάδα ἀπό τό 1885, καθώς καί στίς τοποθεσίες Σανίδια τῆς Ζέρμας, Πριόνι τῆς Σέλτσης καί Γκουρούσια τοῦ Λούψικου. Περί τό 1910 στό Ντέντσικο λειτουργοῦσε ύδροπρίονο, ἐνῷ Ντενίτσιῶτες ἐμπορεύονταν ξυλεία. Τό Πληκάτι ἐκμίσθωνταν δάση του σέ Κολωνιάτες ύλοτόμους. Στό Λισκάτσι κατασκευάζονταν ξύλινα σκεύη τόν 18ο αἰώνα ἀπό Βουλγάρους καί ἔπειτα ἀπό χωριανούς. Ο Ἰσβορος τό 1860 ἀνέθεσε τήν κατασκευή ύδροπρίονου σέ δύο ξένους. Υδροπρίονο λειτουργοῦσε τό 1930 καί στό Μπουραζάνι⁵.

3. Βλ. κατά σειρά: *Rouqueville*, Ταξίδι στήν Έλλάδα. Τά Ἡπειρωτικά, 1994 156, *W. Leace*, Ἡπειρος 1805-1810, μτφρ. Γ. Στάθη, 1976 162, *Άν. Εύθυμιον*, Ἰστορία τοῦ Δίστρατου, Πρωινός Λόγος, 12-13.9.1992, *Λ. Γώργου-Μαργαρίτη*, Ἀλήθειες ἀπό τό σκοτάδι στό φῶς, 2018 317, 320. Γιά τά πριόνια στήν Λάκκα, βλ. καί *Νιτσιάκος*, Ἡ Κόνιτσα καί τά χωριά της, 2008 161, *Κ. Παγανιᾶς*, εἰς Κόνιτσα, τ. 2013 271, *Σ. Τουφίδης*, εἰς Κόνιτσα, τ. 2012 81.

4. *Γ. Τσιούμης*, Ἰστορία τοῦ χωριοῦ Φούρκα τῆς Ἡπείρου, 1933 14, *Δ. Σαμαρᾶς*, Κιράσοβο, 2002 411, ὁ *ἴδιος*, Ἰστορία τοῦ δάσους Κερασόβου, 2000 21, 31, 33, 36, 40, *Χ. Ἐξάρχου*, Ἡ Φούρκα τῆς Ἡπείρου, 1987 257, *Χ. Χρηστίδης*, Πουρνιά Κονίτσης, 1991 46.

5. *Κ. Στεργιόπουλος*, εἰς *Ηπ. Χρονικά τ. 1938* 165, 171, *Θ. Ζιώγας*, Τοπωνύμια... 291, 297, *Σδοῦκος*, Λυκόραχη, 1988 57, *Α. Πάσχος*, Ὁ,τι εἶδα ὅ,τι ἀκουσα, 1993 32, 33, *A. Wace/M. Thompson*, Οἱ νομάδες τῶν Βαλκανίων, 1989 212,

Γ.- Θήρα

‘Ο Πουκεβίλ πληροφορήθηκε στήν ἐπαρχία μας τό 1806 ὅτι στό ἔξωκκλήσι Παναγία τῆς Κόνιτσας θηρεύονται ἀρκοῦδες καὶ ἀγριογούρουνα καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας ἔχουν τό κυνήγι ώς πρόσθετο πόρο ζωῆς καὶ ἔξαγουν ἀπό τό λιμάνι τῆς Αὐλώνας ἀρκετές μπάλες ἀπό δέρματα λαγῶν, ἀσβῶν καὶ ἀρκούδων. Κατά τόν Κοσμᾶ Θεσπρωτό, τό 1832 στό Λυκόμορο καὶ στό Στόμιο ὑπῆρχαν πολλά ἀγριογούρουνα καὶ ἄλλα ἄγρια ζῶα, στήν δέ Καρουτιά τῆς Κόνιτσας πολλά ζαρκάδια καὶ ἀγριόγιδα⁶. Τό 1912 γράφτηκε ὅτι στά δάση τῆς Μόλιστας θηρεύονται καθ’ὅλο τό ἔτος ζαρκάδια, ἀγριόγιδα, λαγοί, ἀγριόχοιροι καὶ ἐνίοτε ἀρκοῦδες, ὑπάρχουν δέ καὶ λύκοι, τσακάλια, ἀλεποῦδες⁷. Σέ ἄλλα κείμενα γράφτηκε ὅτι σέ χωριά τῆς ἐπαρχίας θηρεύονται ἐπιπροσθέτως: κουνάβια, πέρδικες, ἀγριοπερίστερα, τσίχλες, κοτσύφια, συκοφάγοι κ.ἄ.⁸ Στό Λεξικό Ἐλευθερουδάκη (1929) γράφτηκε ὅτι ἡ ἐπαρχία παράγει καὶ «εἴδη θηραμάτων». Μέχρι τό 1822 τουλάχιστον, ὁπλοφοροῦσαν πολλοί ἀπό τούς ἄνδρες τοῦ καζᾶ, ἄλλα ἔκτοτε μποροῦσαν μᾶλλον λίγοι νά ἀγοράζουν ὅπλα καὶ νά ἐπιδιδονται στό κυνήγι⁹.

Δ.- Άλιεία σέ ποτάμια

Πέντε δημοσιεύματα σχετικά μέ τό ψάρεμα ἀπό Μολιστινούς¹⁰

Π. Ποτηρόπουλος, Πολιτισμικές ταυτότητες στήν Πίνδο, 2007 291, 327, *T. Χρήστου*, Άσημοχώρι Κόνιτσας, 2001 28, 261, *Εύθυμιον*, εἰς Ἡπ. Ἐστία, τ. 1975, 790, Δ. Κήτας, Σουλιώτικες παραφυάδες στό Λεσκοβίκι, 2018 218.

6. *Rouqueville*, δ.π. 164, 170, *Παπαχαρίσης*, δ.π. 74, 75.

7. *X. Γκοῦτος*, Ἡ ἐπαρχία ... 95, *Τζαλόπουλος*, εἰς Κόνιτσα, τ. 2005 187.

8. Δ. Μπόγδος, Τό χωριό Ἐλεύθερο, 2000 79 ἐπ., *Εύθυμιον*, Ἡ Βούρμπιανη τῆς Ἡπείρου, 1990 475 ἐπ. (ὅπου καὶ ὄνόματα κυνηγῶν), *T. Παπαδημούλης*, Ἡ Κόνιτσα πού ἔσβησε, 1972 62 (ὅπου καὶ ὄνόματα κυνηγῶν), Δ. Σαμαρᾶς, Κιράσοβο, 2002 363.

9. *X. Γκοῦτος*, Ἀπό τήν ιστορία ... τ. Α΄, 2017 294, *Εύθυμιον*, δ.π.

10. *Τζαλόπουλος*, δ.π. 169, *Θ. Γκοῦτος*, Γανναδιώτικα, 1986 25, ὁ ἴδιος εἰς

στόν Σαραντάπορο ή στόν Βουρκοπόταμο, κάτω ἀπό τό χωριό τους, ἀναφέρονται στήν τεχνική του (διακοπή τῆς ροῆς νεροῦ σέ μιά ἀπό τίς κούτες τοῦ ποταμιοῦ καί χρήση καλαθιοῦ στό τέρμα της, ἀλίευση μέ στενόμακρα σουλπιά ἡ μέ δικτυωτές ἀπόχες ἡ μέ ἀγκίστρια ἡ μέ ψαροβόταν), στά εἴδη τῶν ψαριῶν (συρτάρια, μουστακάρια, πέστροφες, χέλια, κότσες, καρβασαράδες-τσίμες), στά ψάρια πού ἔφερναν τά ἀρδευτικά αὐλάκια καί τό αὐλάκι τοῦ ἀλευρόμυλου καί σέ τρεῖς ἐνδεικτικές ποσότητες ἀλιευμάτων (όκαδες 40, 11 καί 3). Λιγότερες παρόμοιες πληροφορίες γράφτηκαν γιά τό ψάρεμα στόν Βουρκοπόταμο ἀπό Σταριτσιώτες, Κερασοβίτες καί Φουρκιώτες¹¹. Τό 1891 ὁ μουχτάρης τῆς Βούρμπιανης ψάρευσε στόν Σαραντάπορο. Τά τοπωνύμια Τσιρόνια τοῦ Τούρνοβου καί τῆς Ζέρμας ὑποδηλώνουν μᾶλλον ὅτι ἐκεῖ ψαρεύονταν μικρά ψάρια πού λέγονταν τσιρόνια¹². Μέ πληροφόρησαν προφορικά ὁ Θ. Ζιώγας καί ὁ Φάνης Βαρδάκης ὅτι στόν Σαραντάπορο ψάρευαν ἐπίσης Καντσιώτες καί Στρατσιανίτες, ὁ δέ Π. Δίσιος ὅτι στό ἴδιο ποτάμι καί στόν παραπόταμό του Ζιάσιακα ψάρευαν καί Πλαβαλίτες καί ὅτι ἔνας ἀπό αὐτούς κατασκεύαζε καί πουλοῦσε σέ ἄλλους σουλπιά καί καλάθια.

Κάτοικοι τοῦ Γκρισμπανιοῦ ψάρευαν στόν Ἄων πέστροφες, μουστακάρια καί χέλια, μέ πεζόβολους καί ἀγκίστρια τήν ἄνοιξη καί τό θέρος. Πεκλαρίτες ψάρευαν στήν Τοπόλιτσα. Τόν Ιούνιο τοῦ 1809, μετά ἀπό νεροποντή καί ἀφοῦ ὑποχώρησαν τά νερά τοῦ Ἄων κοντά στήν Κόνιτσα, ὁ περιηγητής Λήκ εἴδε στίς ὅχθες διάσπαρτα ψάρια καί ἔφαγε «θαυμάσιους κυπρίνους»¹³. Υποθέτω ὅτι κάτοικοι τῆς Κόνιτσας καί τῶν ἄλλων οἰκισμῶν τῆς κοιλάδας της ψάρευαν καί αὐτοί στόν Ἄων.

Κόνιτσα, τ. 1995 279, Σ. Ξινός, εἰς Κόνιτσα, τ. 2003 139, Δ. Παπαλάμπρος, εἰς Κόνιτσα, τ. 2017 95, 175, Μ. Κούσιος, Ίστορία τοῦ χωριοῦ μου, 1971 233.

11. Χρηστίδης, δ.π. 6, Σαμαρᾶς, δ.π. 364, Ἐξάρχου, δ.π. 19.

12. Φωνή τῆς Ἡπείρου 20.9.1892, Στεργιόπουλος, Ἡπ. Χρονικά, τ. 1938 184, Ζιώγας, δ.π. 388, 128.

13. Μπόγδος, δ.π. 80, Κ. Κίτσιος, Πεκλάρι, 2015, 182, Leace, δ.π. 162. Γιά τά εἴδη ψαριῶν στόν Ἄων, βλ. Χ. Παπαϊωάννου, Οίκο-Τουριστικός Όδηγός Κόνιτσας-Μαστοροχωριῶν, 2008 63. Γιά τό ψάρεμα πέστροφας, βλ. Σ. Τουφίδης, εἰς Κόνιτσα, τ. 2005 271.

E.- Μεταφορές μέζω φορτηγά

Οἱ ἀγωγιάτες ἢ κιρατζῆδες ἡσαν ἐπαγγελματίες πού μέ 3-15 ἢ περισσότερα μουλάρια τους μετέφεραν πρόσωπα ἢ/καί πράγματα σέ τόπους κοντινούς ἢ μακρινούς (π.χ. λιμάνια τοῦ Ἰονίου, ἀστικά κέντρα τῆς Βαλκανικῆς) καί ἐπέστρεφαν μεταφέροντας εἴτε πρόσωπα ἢ/καί πράγματά τους, εἴτε ἐμπορεύματα πού εἶχαν παραγγείλει ἢ θά ἀγόραζαν κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας. Ἐπίσης μετέφεραν ἐπιστολές, χρήματα καί μικρά δέματα, ἂν δέν ύπηρχαν ἴδιωτες ταχυδρόμοι.

Ο Λεσκοβικινός Κήτας Σουλιώτης (γενν. 1813) καί ὁ γιός του, μέ 35 μουλάρια καί ἄλογα, πήγαιναν μετά τό 1870 εἰς Κόνιτσα, Ζαγόρι, Γιάννενα, λιμάνια Ἰονίου, Θεσσαλία, Μακεδονία, Κορυτσά, Μοσχόπολη, ἡσαν καί ταχυδρόμοι, ἂν δέ δέν εἶχαν ἐπαρκές φορτίο πελατῶν κατά τήν ἐπιστροφή ἀγόραζαν καί ἐμπορεύονταν πριόντα γεωργικά, κτηνοτροφικά, ύφαντουργικά, μπαχαρικά κ.ἄ. Οἱ ἄνδρες 5-6 οίκογενειῶν τοῦ Δίστρατου, πού εἶχε ἔκαστη 15 φορτηγά ζῶα, μετέφεραν ταξιδιώτες, ξυλεία, δημητριακά καί ἄλλα ἐμπορεύματα πρός καί ἀπό τά λιμάνια τοῦ Ἰονίου, Βόλο, Θεσσαλονίκη, Μπιτόλια, Κορυτσά. Ἀρκετοί ἡσαν καί οἱ ἀγωγιάτες πού κατάγονταν ἀπό Παλιοσέλι, Πάδες, Ἀρμάτοβο. Οἱ Φουρκιώτες κιρατζῆδες κατ' ἔτος ἔκαναν 3-4 ταξίδια στήν Ρουμανία, μετάφεραν καί ἐπιστολές καί χρήματα, ἔφερναν στό χωριό σιτηρά καί φροῦτα ἀπό Κόνιτσα καί Γρεβενά. Οἱ Ντενιτσιώτες ἀγωγιάτες συνήθως πωλοῦσαν σιτάρι καί ξυλεία σέ χωριά τῆς ἐπαρχίας. Ο Γανναδιώτης Κ. Παπαϊωάννου (1829-1931) ἔφθανε μέχρι τήν Πρέβεζα, ἡταν δέ καί ταχυδρόμος. Ἀλλοι γνωστοί μας Μολιστινοί ἀγωγιάτες ἡσαν οἱ: Σκουτέρης (1880), Δημ. Ἀλεξίου (1909), Ν. Μανθᾶς (1919), Β. Χαρισιάδης (1921). Πολλοί ἡσαν καί οἱ κιρατζῆδες οἱ καταγόμενοι ἀπό Κόνιτσα, Βούρμπιανη, Πυρσόγιαννη, Καστάνιανη. Τό 1912 κιρατζῆδες Καντσιώτες, Πυρσογιαννίτες καί Καστανιανίτες μετακινοῦνταν μεταξύ τῆς ἐπαρχίας καί τῶν Τρικάλων¹⁴.

14. Βλ. α) Δ. Κήτας, δ.π. 47-51, 69, 82, β) Γώγον-Μαργαρίτη, δ.π. 220, Κόνιτσα τ. 1989, 9, Εύθυμιον, εἰς Πρωινός Λόγος 12-13.9.1992, δπου καί ὀνόμα-

ΣΤ.- Υδροκίνηση

Μέ την χρήση ποταμίσιων νερῶν, λειτουργοῦσαν στήν ἐπαρχία: α) ἀλευρόμυλοι, β) νεροτριβιές (ντριστέλες) καί ὑδροκόπανοι (μπατάνια ἢ μαντάνια), πού ἦσαν παραρτήματα λίγων ἀλευρόμυλων καί βελτίωναν ποιοτικῶς ὑφαντά ἀργαλειῶν, γ) ταμπακόμυλοι, πού ἄλεθαν φύλλα καπνοῦ πρός παραγωγή ταμπάκου, δ) ὑδροπρίονα γιά τήν παραγωγή ξυλείας (ἀνωτ. ὑπό Β') καί ε) βυρσοδεψεῖα ἢ ταμπάκια.

Ἄλευρόμυλοι ὑπῆρξαν στούς ἔξῆς τουλάχιστον οἰκισμούς μετά τό 1850 τουλάχιστον : α) Κόνιτσα 5 (Μπεκιάρη, Δερβίς Κιαμήλ, Νταλίπ μπέη, μπαμπᾶ, Γ. Παπᾶ), β) Βούρμπιανη 18, γ) Φούρκα 14, δ) Μόλιστα 12 (στόν Βουρκοπόταμο 4, στόν λάκκο Γανναδιοῦ 2, στόν λάκκο Μεσσαριᾶς 4, στόν λάκκο Μποτσιφαριοῦ 2), ε) Πυρσόγιαννη 10, στ) Κεράσοβο 9, ἐκ τῶν ὅποίων ἔνας τοῦ 1792 καί ἔνας τοῦ 1812, ζ) Παλιοσέλι 8, η) Δίστρατο 8, Πάδες 6, θ) Λισκάτσι 5, ι) Γκρισμπάνι 4, ια) Ζέρμα 3 τουλάχιστον, ιβ) Στράτσιανη 2, ιγ) Καστάνιανη 2, ιδ) Λιτονιάβιστα 2 τό 1806, ιε) Κάντσικο, Λαγκάδα, Ἰσβορος, Πλάβαλη, Τούρνοβο, Πληκάτι, Λούψικο, ἀνά ἔνας¹⁵. Μυ-

---

τα, γ) Ή. Παπαζήσης, εἰς Κόνιτσα, τ. 1991 55, τ. 1997 85, ὅπου καί ὄνόματα, Γ. Μέσσης, εἰς Κόνιτσα, τ. 2012 135, δ) Ἐξάρχου, δ.π. 22, ε) Wace/Thompson, δ.π. 212, Πάσχος, δ.π. 34, στ) Μολιστινά 24, ζ) Παπαδημούλης, δ.π. 94, Εὐθυμίου, Ή Βούρμπιανη... 468, ὅπου και ὄνόματα, Ν. Τσίπας, Ἀντάμωμα μέ πατρογονικούς ἀντίλαλους τῆς Πυρσόγιαννης, 1987 135, η) Γκοῦτος, εἰς Τά Καντσιώτικα, τχ 18 44, τχ 19 2, θ) Γνωστοί μας Κερασοβίτες ἀγωγιάτες: Γ. Κιράτσης, Ι. Γαλάνης, Κότινας, Ζούκηδες (Σαμαρᾶς, δ.π. 412, Μολιστινά 24). Ὄνόματα 7 Παδιωτῶν βλ. εἰς Κόνιτσα, τ. 2012 135.

15. Βλ. κατά σειρά: α) Τ. Παπαδημούλης, δ.π. 43, Σ. Τονφίδης, εἰς Κόνιτσα, τχ 2/1985, β) Εὐθυμίου, Ή Βούρμπιανη, 224, γ) Ἐξάρχου, δ.π. 210, δ) Κούσιος, δ.π. 239-243, Γκοῦτος, Ἀπό τήν ίστορία... Α' 147-151, ὁ ἴδιος, Ή ἐπαρχία... 112, ε) Μαυρομάτης, εἰς Ἡπ. Ἐστία τ. 1985 205, στ) Σαμαρᾶς, Ἐκκλησίες, ἔξωκλήσια καί νερόμυλοι τοῦ χωριοῦ μας, 99, ζ) Κόνιτσα, τ. 1997 85, η) Πρωινός Λόγος 15.9.1992, Κόνιτσα, τ. 2011 377, θ) Τ. Χρήστου, δ.π. 45, ι) Μπόγδος, δ.π. 29, ια) Γκατζούνγιάννης, Τό χωριό Ζέρμα, 1982 69, ιβ) Χ. Χρηστίδης, δ.π. 17, ιγ) Γκάσιος, δ.π. 86, ιδ) Rouqueville, δ.π. 156, ιε) Γκοῦτος, Οἱ οἰκισμοί... 28, Στεργιόπουλος, εἰς Ἡπ. Χρονικά, τ. 1937 235, Κόνιτσα, τ. 2000 135.

λωνάδες πού έργασθηκαν στούς μύλους τοῦ Γανναδιοῦ κατά τά ἔτη 1905-24: Λ. Παπαζῆκος, Γ. καὶ Χρ. Κατσούφας, Γ. Κακαράντζας, Ἰ. Κ. Παπαϊωάννου, Σούλιος, Χρ. Β. Ξινός, Δ. Π. Γκουβέλης, Χρ. Παλομάτης, Δ. Τόσκας, Γ. Ἀρχοντίδης, Π. Παπαδημητρίου.

Ταμπακόμυλοι ύπηρξαν, μέχρι τό 1811, στά χωριά Γανναδιό, Λισκάτσι, Χιονιάδες καί Διπαλίτσα. Ή καπνοκαλλιέργεια διαδόθηκε στήν Ἡπειρο τόν 180 αἰώνα κυρίως, μαρτυρεῖται δέ καί κατά τά ἔτη 1879 καί 1896 στήν Κόνιτσα καί στό Κεράσοβο ἀντιστοίχως. Τό 1806 δόθηκε στόν Ἄλη πασᾶ τό δικαίωμα παραγωγῆς καί πώλησης καπνοῦ. Τό 1848 ύπηρχε στήν Κόνιτσα μπαλταδόρος, δηλαδή διαχειριστής τοῦ μονοπώλιου ταμπάκου¹⁶.

Βυρσοδεψεῖα ύπηρξαν: στήν Διπαλίτσα ἀπό τόν 13ο αἰώνα μέχρι τό 1656, στήν Κόνιτσα καί στήν Μόλιστα μᾶλλον ἀπό τόν 17ο αἰώνα μέχρι τό 1820, περίοδος κατά τήν ὅποία ύπηρξαν καί σέ ἄλλους οίκισμούς τῆς Πίνδου. Πρό τοῦ 1913 ἐνας Κονιτσιώτης ἔμαθε τήν τέχνη τῆς βυρσοδεψίας στήν Παλιά Έλλάδα καί τήν ἄσκησε στήν Κόνιτσα¹⁷.

Z.- Υφαντουργία

Πολλές ἀπό τίς οίκογένειες κάθε οίκισμοῦ τῆς ἐπαρχίας εἶχαν ἀργαλειούς καί οἱ γυναῖκες τους παρῆγαν μέ αὐτούς ποικίλα ύφαντά: ἐνδύματα ἀνδρικά καί γυναικεῖα, στρωσίδια κρεββατιῶν καί δαπέδων, μπερντέδες (παραπετάσματα), σάκκους, τροβάδες, σαμαροσκούτια κ.ἄ., ἐνῷ ὅλες σχεδόν οἱ γυναῖκες ἔφτιαχναν καί πλεκτά ἥ καί κεντήματα. Τά προϊόντα αὐτά προορίζονταν πρός χρήση τῶν ἴδιων οίκογενειῶν ἥ καί πρός πώληση σέ ἄλλες οίκογένειες τοῦ οίκισμοῦ ἥ σέ ἐμποροπανηγύρεις ἥ ἀλλοῦ¹⁸.

16. Βλ. Ἡ ἐπαρχία... 109-112, Οἱ οίκισμοί...28, *Εὐθυμίου*, εἰς Ἡπ. Ἐστία, τ. 1973 230. Τό 1809 ἐνας Βουρμπιανίτης χρεωστοῦσε 100 γρ. σύμφωνα μέ «λογαριασμόν ταμπακόμυλου» (Ἡπ. Χρονικά, τ. 1938 35).

17. Βλ. ἀνωτ. § 1 ύπό Β 2 καί 1 καί § 16 ύπό Δ' 5.

18. Γ. Λυμπερόπουλος, Ὁρεινοί καί μεθόριοι, 1972 32, Τ. Παπαδημούλης, ὕπ.

Στήν έμποροπανήγυρη τῆς Κόνιτσας ἐπωλοῦντο ύφαντουργικά προϊόντα παραγόμενα κυρίως ἀπό Φουρκιώτισσες, καθώς καὶ πολύχρωμες ποδιές, χειρόκτια καὶ κάλτσες πού κατασκεύαζαν Κονιτσιώτισσες. Στά παρθεναγωγεῖα πού ίδρυθηκαν τήν περίοδο 1888-1909 εἰς Γανναδιό, Βούρμπιανη, Παλιοσέλι, Πυρσόγιανη, Ὁστανίτσα, Πάδες, Κόνιτσα, Χιονιάδες, τά κορίτσια μαθήτευαν ίδιως στήν ύφαντουργία καὶ στό κέντημα, κατά δέ τήν λήξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἡ παραγωγή τους ἐπωλεῖτο μέ δημοπρασία¹⁹. Κατά τό Λεξικό Ἐλευθερουδάκη (1929), ἡ ἐπαρχία «ἔχει ὄνομαστήν ύφαντουργίαν ταπήτων».

Γιά τήν ύφανση καὶ τό πλέξιμο ἔχρησιμοποιοῦντο νήματα παραγόμενα εἴτε ἀπό μαλλιά προβάτων ἢ γιδιῶν, εἴτε ἀπό μίσχους λιναριοῦ, εἴτε ἀπό μίσχους κάνναβης, μετά ἀπό εἰδική ἐπεξεργασία πού ἔκαναν σέ αὐτά γυναικες κυρίως²⁰. Ο Πουκεβίλ μαρτυρεῖ ὅτι τό 1806 στήν ἐπαρχία παραγόταν καὶ λινάρι. Ἀπό τήν πρώτη ποιότητα τοῦ λιναριοῦ κατασκευάζονταν ἐσώρουχα, ύποκάμισα καὶ σεντόνια, ἀπό δέ τήν δεύτερη σακκιά, σχοινιά καὶ στρώματα. Τό καννάβι τό στέγνωναν στόν ἥλιο γιά νά πέσουν τά φύλλα του, τό ἔβρεχαν γιά 15 ήμέρες, τό στέγνωναν πάλι στόν ἥλιο καὶ ἔπειτα τό κοπάνιζαν γιά νά διαχωρισθοῦν οἱ ἵνες του. Τήν καλλιέργεια καναβιοῦ στήν ἐπαρχία ύποδηλώνουν καὶ τά ἔξης τοπωνύμια χωριῶν της: Κανναβοκήπια (Γανναδιό, Βούρμπιανη, Κεράσοβο, Καβάσιλα, Κουτσούφλιανη, Μελισσόπετρα), Καναβοτόπια (Ἴσβορος), Κανναβίστρες (Διπαλίτσα), Καννάβια (Κόνιτσα)²¹. Υποθέτω ὅτι τό λινάρι καὶ τό καννάβι παράγονταν κυρίως σέ οἰκισμούς στούς όποίους ἐκτρέφονταν

79, Γκάσιος, ὅ.π. 154, Κάντσικο-Δροσοπηγή 100, Εύ. Δημητριάδης, Ἡ Μόλιστα τῆς Ἡπείρου, 1974 127, Γκατζουγιάννης, ὅ.π. 65, 95, Σαμαρᾶς, Κιράσοβο 375, X. Χρηστίδης, ὅ.π. 189-191, Μπόγδος, ὅ.π. 71, 83, Πάσχος, ὅ.π. 124, Γώγου-Μαργαρίτη, ὅ.π. 323, N. Τσίπας, Ἀρμαθειά ἀναμνήσεων ἀπό τήν Πυρσόγιανη, 1983 90-91.

19. Βλ. τ. Α' 551, Φωνή τῆς Ἡπείρου 10.11.1895, κατωτ. § 14 ύπό Z.

20. Ἐξάρχου, ὅ.π. 485 ἐπ., Γκάσιος, ὅ.π., Λυμπερόπουλος, ὅ.π.

21. Pouqueville, ὅ.π. 170, Λυμπερόπουλος, ὅ.π. 62, Γκοῦτος, Ἡ ἐπαρχία... 77, ὁ ἴδιος, Οἱ οἰκισμοί... 29.